

(78)

1

No. 830

Copied from
RE. 39767

Fol. 1a

प्रथमः पदः

ॐ शिवाय नमः ।

कामिकागम विद्यापादम्

अथो योगं समाकर्ण्य विस्तारात्परमैशितुः ।

अङ्गाङ्गि-भावसंयुक्तं परापरसमाश्रयम् ॥ १ ॥

चित्कलाभविधौ लसि नानासिद्धि समन्वितम् ।

मुनि मार्गे कनिष्ठाणि सर्वाङ्ग्यर्थप्रदर्शकम् ॥ २ ॥

मुनयोऽद्भुतसंलवनहृदयाः पुलकाचिताः ।

प्रणम्य दण्डवद्भूमौ रत्नजालौलसत्विधिः ॥ ३ ॥

बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे स्तोतुमार्भिरै मुदा ।

ऋषयः —

नमस्ते परमानन्दप्रदायकामलात्मने ॥ ४ ॥

अनन्यं वक्तुं कामं तत्परिज्ञानपरायिने ।

सकं चिद्रूपया नित्यामाविष्टाय चिदात्मने ॥ ५ ॥

परमा परिष्कौभकारिणे कारणाय ते ।

पद्मनामपि सत्त्वस्यादायिने पतिरूपिणे ॥ ६ ॥

परनिर्याणनिर्वृत्तिचरितार्थिकृताणवे ।

अनावृन्तं महामोदसिन्धवे विञ्चबन्धने ॥ ७ ॥

सृष्टिस्थितितिरोधानलयानुग्रहकारिणे ।

स्वतन्त्राय जगत्तन्त्रसूत्रधाराय ते नमः ॥ ८ ॥

षडध्वातीतरूपाय मन्त्रैश्वर्यविधायिने ।

इच्छाज्ञानक्रियाशक्तिविभिन्नपरशक्तये ॥ ९ ॥

ईशानायादिविद्यानां प्रचक्रैर्वाङ्मयस्य ते ।

भूतानामादिभूताय महसे महसामपि ॥ १० ॥

कर्तृणामादिकर्तृ च प्रतिकर्त्रेऽन्तकस्य च ।
 अनुग्रहाय भक्तानां स्वेच्छाकल्पितमूर्तये ॥ ११ ॥
 नानामन्त्रसमावेशाद्गालिनेऽधोरूपिणे ।
 नादबिन्दुकलाभेदविभक्तपरश्चाक्तये ॥ १२ ॥
 सर्वोपनिषदुद्गीतस्वरूपाय महौजसे ।
 भक्तिमात्रैकलभ्याय सापकायाष्टमूर्तये ॥ १३ ॥
 इति स्तुवन्तस्ते सर्वे भक्त्या प्राञ्जलयो द्विजाः ।
 परश्चाक्तिनिपातातिशयोक्त्यल्लसितचेतसः ॥ १४ ॥
 आनन्दबाष्पसंनिभदृशः पुलकभूषणः ।
 स्मयमानमुखवाग्भोजमूचुः स्रज्ज्वलद्गार्धश्रीशरम् ॥ १५ ॥
 त्वत्तः श्रुते क्रियाचर्ये योगोऽस्माभिस्तथा प्रभो ।
 पद्मपादापतिज्ञानं समाध्यङ्गं पुरोदितम् ॥ १६ ॥
 भवता रोगमोक्षौककारणाय कृतामिति ।
 कृपयास्मासु परमं ज्ञानं त्वं शंस च प्रभो ॥ १७ ॥
 यः पद्मस्त्वथवा पादाः पतिर्वा कीदृशो भवेत् ।
 काचमूर्तिः कथं सा स्यात्पादाबन्धः कथं त्वजोः ॥ १८ ॥
 सर्वमेतत्प्रपञ्चेन वद चन्द्रार्धश्रीशर ।
 दैवो जगाद जलदध्वानगम्भीरया गिरा ॥ १९ ॥
 कृपार्द्रहृदयः शम्भुः कात्रातावृधेकारिणो ॥ २० ॥

श्रीमदीश्वरः —

साधु साधु भवद्भिर्यज्ज्ञानमिष्टमनुत्तमम् ॥ २० ॥
 पद्मपादादि विषयं गृह्याद्गुह्यतरं त्विदम् ।
 ज्ञातदेव परं मृग्यं परश्रैयोऽर्थिभिर्जनैः ॥ २१ ॥

ज्ञानमेव परं तत्त्वं ज्ञानमेव परं तपः ।
 ज्ञानमेव परो बन्धुर्ज्ञानमेव परो गुरुः ॥ २२ ॥
 न हि ज्ञानविहीनाना मिहामुत्र च किञ्चन ।
 श्रेयोऽर्थी ज्ञानवान्सर्वो विविधं भद्रमश्नुते ॥
 ज्ञानवानेव पूज्यो हि बालो वा स्थविरौऽपि वा ।
 तिर्यक्स्थावरलौल्येन ज्ञानहीनो हि कथ्यते ॥
 अज्ञानतिमिराक्रान्तचक्षुषां स्यादिदृक्षताम् ।
 नित्योदितौरुत निर्मुक्तो ज्ञानमेव परोऽपि ॥
 अस्य स्वरूपनिष्पत्तिः साधनान्यखिलान्यापि ।
 दर्शनानि प्रवर्तन्ते कथयन्ति न कृत्स्नदाः ॥
 मालिन्योदिभिरुद्दीर्घा आगमा विविधा अपि ।
 सर्वे दक्षिणवासादिभेद^{दा} रुद्रैः समीरिताः ॥
 तथा गतानि ^{—पञ्चाङ्गि} दर्शनान्यार्हतानि च ।
 ज्ञानस्यैव प्रपञ्चार्थं ध्रियतां ते पृथक् ततः ॥
 प्रादेशिकं यत् तज्ज्ञानं तैर्यदुक्तं द्विजोत्तमाः ।
 प्रपञ्चोऽत्रैव कात्स्न्यं च तस्य वै कामिकागमे ॥
 विद्यापादे तु तत्सर्वं कथयामि विनागसम् ।
 इति कामि^{कारणे गह्वरस्थे} विद्यापादे प्रथमपरत्नः ॥
 शिवाय नमः ।

ईश्वरः—

तत्रात्मा पशुशरण्यात्तज्ज्ञेयतनो जीवसंज्ञितः ।
 पुण्यपापात्मनः कर्ता ^{कर्मणो वि} विधस्य च ॥ १ ॥
 तत्फलं स्यान्नुभोक्ता चैव प्रतिकूलं जिहासति ।
 आदिसत्यानुकूलार्थं ^{द्वेष्टि} द्वेष्टि हृष्यति रक्षति ॥ २ ॥
 अहंकारो तिदो दे प्रमा ^{व्या} ब्राति च शोचति ।
 अस्या ^{सूयति} तत्तु कू ^{कृतं} नितं रामभिमन्यते ॥ ३ ॥
 तथैव प्रतिसंधत्ते प्राणिति श्वासिती ^{क्ष} क्ष्यते ।
 शृणोति लज्जते शक्तिर्हसत्युन्मूलयत्यपि ॥ ४ ॥
 वचेयति संस्तौति निबिधे प्रति विमुह्यति ।
 वाक्चि विदति संधत्ते ^{क्षय} क्षयतेऽपि च मार्गते ॥ ५ ॥
 भावैरनेकैः संभिन्नो निगमानि च संचरेत् ।
 अवा ^{चोऽय} चाद्य मल क्षयोऽय मवेद्योऽय मनादिमान् ॥ ६ ॥
 व्याप्यते व्यापकत्वा ^{व्य गम्यते गग} कौऽपि च ॥ ७ ॥
 आसहायं स्वगायी च साधकः साध्यते स्वयम् ॥ ८ ॥
 स्वतन्त्रः परतन्त्रोऽपि बाधने ^{व्य ते} कर्मणा मुहुः ।
 चिन्मात्रज्ञेयत्यन्यान् स्वयं चेतयते तथा ॥ ९ ॥
 ... थ र ... राशि श्वायं वीक्षताम् ।
 अचिन्त्य महिमाश्रय गुणराशि रत्नैकिकः ॥ १० ॥
 निर्वाणपदसाम्राज्ये ममैषो निभिष्यच्यते ।
 ... विभ्वं प्रैर्यते जनकेन च ॥ ११ ॥
 बहुधा कथयन्त्येनं बहुवः प्रतिपादकाः ।
 प्रत्यक्षमपरै प्रोचुरप्रत्यक्षं तथापरै ॥ १२ ॥

शब्दमन्यैऽनु न्त्यैके प्रपेदिरे ।

अणुधर्मानुम^{मा} ननु सापकत्वापरे गुरुम् ॥ २२ ॥

अनित्यं नित्यमपरे न द्वितीयं तु केवलम् ।

तत्र कैचिदमुं प्राहुः शरीरान्ता ॥ २३ ॥

यदा पवनभूवारितेजसां मैलनं भवेत् ।

इच्छा यत्न^प समायुक्तं तदा जायेत चेतना ॥ २४ ॥

पादार्थानां स्वभावोऽयं युज्यमानाः परस्परम् ।

..... न्त्यन्यं भेषजे तद्विलोप्यते ॥ २५ ॥

देहपाकानुगुण्येन त्वया ज्ञानं समीक्ष्यते ।

ह्रासवृद्धि^{को} समायुक्तं देहधर्मस्तु दन्तः ॥ २६ ॥

Fol. 24 (सम्) देहो जीवति जागर्ति ज्ञायते म्रियते तथा ।

स्थविरे यादृशं ज्ञानं न तादृग्बालवर्ष्मणि ॥ २७ ॥

प्राणेन्द्रियपरित्यक्तो न जानाति न जीवति ।

..... साम^{मिलनत्वेन} न्मिलत्वेन ज्ञानादेरुद्भवो न हि ॥ २८ ॥

(सम्) मरुदादे समायुक्तो देह इत्युच्यते बुधैः ।

व्यसुर्न देहो मृत किं तु विकलः शेषभूततः ॥ २९ ॥

चित्रादिपटकाद्याम् परिणामो हि वर्ष्मणः ।

तथैन्द्रियाणि तस्यैव नानार्थान्तरमिष्यते ॥ ३० ॥

वारीणामविशेषो हि रसवीर्यविचित्रता ।

तथास्य परिणामोऽयं यद्विजानाति विग्रहः ॥ ३१ ॥

जीवत्कळेवरं प्राहुरात्मानं^{यदपि} पदनी द्विजाः ।

तच्चित्ते मृतपिण्डेषु स हि चारौ न युज्यते ॥ ३२ ॥

(न्यमा) न वारं लौकिकं किञ्चित् कर्मास्मिन्कार्यमस्ति वै ।
यस्मादत्रापि नष्टोऽयं परत्रानुवर्तते ॥ २३॥

ऋषयः —

ज्ञातदेव समाश्रित्य चैवात्राग्रहवासिनः ।
वर्तन्ते त्यक्तकर्माणि दैवः कं वा फलं भवेत् ॥ २४॥

ईश्वरः —

प्राणमैव हि ते नित्यं जिजिविष ज्ञा यतः ।
परिध्यायन्ति तन्मात्राद्वायौ तेषां लयो भवेत् ॥ २५॥
अनुभूय परं दुःखं नित्यादिक्रमः
अमूर्तं कृ . . . नते यावत्सृष्टिं पुनर्भवेत् ॥ २६॥
सृष्टाद्वैषां पुनः सृष्टिर्जायते नोऽत्र संशयः ।
सम्यग्ज्ञानविहीनत्वात् पूर्ववासत्वा^{ज्ञान}त् तः ॥ २७॥
. पद्यन्ते विक्षयति क्रमहेतुकाम् ।
अपरे मन्वते चैनं क्षणिकं चितमीदृशम् ॥ २८॥
संविद्धिर्दृश्यते देहे स्वयं वेदनरूपिणी ।
^{सन्तानात्मना} सन्त . . . ना सा चा . . . षथै क्षणात् ॥ २९॥
दीर्घकालेन संक्रान्तिर्वस्तुतः क्षणिकैव सा ।
क्रमेण भक्ष्यते सौक्ष्मवत् शुभा विथापि च ॥ ३०॥
क्रमेण माला विराड्छि^{या}य भ्या . . . वशात् . . .
. विद्यते ज्ञानं तद्भेदेत्यभिदा भवेत् ॥ ३१॥
यदेकमेव विज्ञानमर्थभेदे हि किंकृतः ।
न चा^पवल^{पि}यितुं शक्यो भेदोऽयं वस्तुसंशयः ॥ ३२॥

५। जां तु विद्यै वैद्युर्यं पूर्वेषामिव विद्यते ।

Fl. 4a

तास्मिन्निषे^{धो} न क्रामोत्तमात्मानं जगुः परे ।

आत्मा तन्मात्रतन्त्रौडयं स लोये वै विशिष्यते ॥६४॥

विशेषकाणां व्यावृत्तौ चिन्मात्रमवशिष्यते ।

तदेकमविशिष्टत्वादेक एक सावायमिष्यते ॥ ६५ ॥

पञ्चम द्वैतनिष्ठानां पुंस्तत्त्वे विलयो भवेत् ।

लिप्यन्ते विविधे र्द्येते विद्यादिक्रमजन्मभिः ॥६६॥

अद्वैतबलमाश्रित्य विमृष्ट^{प्र?} इ^व ल वृत्तयः ।

इति कामिकारण्ये महातन्त्रे विद्यापादे

द्वितीय पटलः ॥

④ तृतीयपत्रस्थपद्यानि (7a, 7d, 7e) पुटेषु लिखितानि

Fol 3a

न चरन्ति हि ते वेदं क्षणिकत्वेन वेदितुः ॥
 ज्ञानोत्पत्तिविनाशाच्च विचारैकपरा हि ते ।
 बुद्धि^{ति} त्वे विलीयन्ते निरयामु^{नु भवान् यथाः ?}भयत्परः ॥
 पूर्ववत् सृष्टिरेषा स्यात्संसारं वासनानुगा ।
 शरीरपरिमाणं च केचिदिच्छन्ति चेतनम् ॥ ३६ ॥
 गमागमादिकान्धर्मान्मम संस्तै दि^{ग ?}कुम्बराः ।
 आत्मन्युपचरन्तो हि आत्मानं समुपासते ॥ ३७ ॥
 तेन तत्त्वे लयस्तेषां मानसे परिकीर्तितः ।
 शक्तिप्रपञ्चविन्यासं^{सन्नि} निरताः कश्चित्तागताः ॥ ३८ ॥
 आत्मा द्वैतप्रभासं ते बहुधा कथ्यते च यत् ।
 योगिनी चक्रसंविष्टनानाजातिभुवां नृणाम् ॥ ३९ ॥
 अक्षियन्त्रेण^{नि ?} प्रत्यर्थमद्वैतं प्राति^{ति ?}पेतिरे ।
 तच्च चित्तमहत्तन्तु सर्वाश्रया^यमयं च तत् ॥ ४० ॥
 कल्पितं विम्बितं चेति प्रभृतिहेतुदुच्यते ।
 अचिन्त्यशक्तिविश्वात्मा परमात्माभि कथ्यते ॥ ४१ ॥
 स एव जगता^{दा}कारं गृह्णाति निजशक्तितः ।
 फलमूलप्रवालादिरूपेण तिलका^{लतिका} यथा ॥ ४२ ॥
 प्रवक्ष्ये चित्रमयी तथैवैका नयं यथा ।
 सादनाद्यु^{उपादानाद्युपायेन}पायेन न भिन्नं दृश्यते यथा ॥ ४३ ॥
 हेम्नः कुण्डलकेयूरमकुरादीनि नो पृथक् ।
 तथैवायमुपादानं वर्तते जगदात्मना ॥ ४४ ॥
 न शरीरात्मनो भेदः कथांचिदुपलक्ष्यते ।
 तथा तस्माच्च बाह्यानामर्थानामभिदा भवेत् ॥ ४५ ॥

तत एव समुत्थाय जगन्ति विविधान्यपि ।
 तस्मिन्नेव विलीयन्ते भास्करे रश्मयो यथा ॥ ४६ ॥
 आत्मा हि केवलः शुद्धः सोऽयं विज्ञानलक्षणः
 तेन नान्यद्विजानाति विहाय जानमज्जसा ॥ ४७ ॥
 नासौ यन्न विजानाति तदस्तीति कथं भवेत् ।
 ज्ञानादि यज्जगद्रूपं स्वप्नवत्तत्प्रपद्यते ॥ ४८ ॥
 तेन चित्रमयो ह्येषो नैव यत्परिमाणवान् ॥
 जाग्रत्स्वप्न विभेदेऽपि किमिदं स्वात्मसाक्षिणि ॥ ४९ ॥
 ज्ञानमात्रं निरालम्बं तदाश्रयं प्रदुर्किम् ।
 न कश्चिदत्र प्रसरति तर्कहेतुप्रदर्शने ॥ ५० ॥
 क्षातधा तर्कमानैऽपि स्वप्नहेतुर्न विद्यते ।
 स्वरसच्छेदपञ्चत्वव्योमेयानां हि साक्षिणि ॥ ५१ ॥
 तेनाभूरेनमात्मानं सर्वव्ययमयं द्विजाः ।
 तदेकस्य शरीरादेरसत्त्वान्न भिदात्मनः ॥ ५२ ॥
 अथांशदैव भुवनं भ्रान्त्यात्मा प्रातिपद्यते ।
 स्वरूपान्तनुसंधानाच्छुक्तौ रजतवद्विभुः ॥ ५३ ॥
 अविद्यानादिसिद्धास्य विश्वत्रात्यै हि कारणम् ।
 यथैवोन्मादकं द्रव्यमुहूर्तानां यथा तथा ॥ ५४ ॥
 यथा च चित्रफलके तरुणी रूपचित्रिते ।
 औन्नत्यं स्तनयौर्नाभौ निम्नता वक्ष्यते ॥ ५५ ॥
 तथैवाज्ञानमुकुरे जगद् भ्रान्त्या प्रकाशते ।
 जीवानेहा प्रदन्तव्ये न भिन्नात्परमात्मनः ॥ ५६ ॥

एक एव महात्मायं देहे देहे व्यवस्थितः ।

यथैक एव देहेऽस्मिन्प्रत्यक्षं ह्येष वर्तते ॥ ५५ ॥

न च ज्ञानसमानत्वरूपमैकत्र पश्यति ।

शृणोति जिघ्रति स्पृष्टं रसवन्तापि संस्पृशेत् ॥ ५६ ॥

एवं विलक्षणं भुङ्क्ते प्रातिदेहमयं महान् ।

प्रतिसंधानराहित्यं बाल्यस्थविरवद्भवेत् ॥ ५७ ॥

विविधा^{धाः} स्वयमेवैकः परमो बुद्धिवृत्तिषु ।

प्रतिबिम्बितमात्मानं ना^{ना} पश्यति भानुवत् ॥ ५८ ॥

जला^{ला}धारेषु भिन्नेषु यथैकं भानुमण्डलम् ।

अनाकुलमनाशङ्कं जानेति पद्यते जले[?] च ॥ ५९ ॥

चलति मार्ताण्डमलति तिमिति र्यथा ।

तदा बुद्धिगुणान्सर्वान्नात्मन्यारोप्य पश्यति ॥ ६० ॥

न लिप्यते ततः पुण्यात्पापकर्मभिरञ्जसा^{६२} ।

नेति नेति निराकृत्य सर्वदेहेन्द्रियादिकम् ॥ ६३ ॥

तृतीयः पटलः

ऋषयः —

बहु प्रकार अवणन पर्याकुलि^{ति} जन्मनः ।
 किं रूप स्तत्त्वत स्त्वैव स्तदे तस्मि^{स्त्वैव तदे} राक्षत^{स्त} ॥ १ ॥

ईश्वरः —

यदुक्तं पूर्वमस्माभिः स्वरूपं तस्य सुव्रताः ।
 यत्तदेव परं तत्त्वं भूयस्त्र कथयामि वः ॥ २ ॥
 नित्यज्ञानमयो ह्येषा वार्ता ज्ञानाच्च शाश्वतः ।
 व्याघ्रः कौडपि क्षरीरेऽस्मिन्वर्तते स्वापवत्प्रभुः ॥ ३ ॥
 नापि देहो न चाक्ष्याणि न प्राणो^न मनस्तथा ।
 नाहंकारो न बुद्धिः स्यान्नित्यत्वाज्ज्ञातृ^{भा} भवतः ॥
 क्षरीरे दृश्यते नैव ज्ञानं मरणधर्मिणः ।
 जीवत्यपि सुषुप्त्यादौ व्यासङ्गे च^न लक्ष्यते ॥
 अतः प्रदीपवद्भाति प्रैर^{वि}न्नखिलं वपुः ।
 प्रत्यक्षं परिणामेन देत तत्सा व्यत्र झालिनः ॥
 प्राति... मर्त्येषु कथंचिन्नोपपद्यते ।
 ऊह्यमाने क्षरीरेऽस्मिन् परमं शिवमन्यते ॥
 अज्ञानसिद्धतत्त्वाङ्गसंस्कारं विशदः खलु ।
 शूलिनो भवेत् । ?
 प्रयत्नो देहधार्यार्थं सर्वसिद्धस्य देहिनः ॥
 तदा सुखिनमात्मानं मन्यते वावसर्जनात् ।
 आनेद्यमाने यतते वहनाय पुनः स हि ॥
 तदा शिव^{वि}द्यान्न^{ना}पि पुमानविद्वाद्भिव मन्यते ।
 अज्ञानसिद्धतत्त्वा^यभसंस्कारवशात् खलु ॥

वर्त्मण^[४] स्वपरोद्धारै रवेदारवेदानु भवकः ।
 लक्ष्यते स स इवात्मा स च देहात्परो मतः ॥
 तदस्यामभि जीवत्वे रवेदारवेदोपपन्नता ।
 प्रयत्नस्य तु द्वैतिल्यं न ह्यात्माश्रयतोचिता ॥
 तथा च धारणाभावात्सुप्तो पवननिग्रहम् ।
 इहो^{हा}पि न द्वारिरस्य चैतन्यमिति द्यताम् ॥
 त्वगसृग्मांसमैदौऽस्थिमज्जाशुक्लाविनिग्रहः ।
 त्वगव्याप्तिर्यावती तावानेष नातोथ क्लेमतः ॥
 चैतन्यवरणो यास्ते कलया वृत्तिद्वीलया ।
 पञ्चेन्द्रियस्वदेहस्य यदेव स्यादनावृतम् ॥
 प्रज्ञानतो निस्सरति आतोद्यमिव वादकम् ।
 यावत्^{त्या}त्यलौकसहित चक्षुर्वाप्नोति मण्डलम् ॥
 प्रज्ञा^{व?} च माति साज्ञास्त्रे बहिरर्थाविमर्शनी ।

ऋषयः —

बहिर्देहाद्बहिः कापि वृत्ति लानो मतो बुद्धिः ॥
 जीवस्य तद ब्रूषे बहिर्जनात्यसौ चिति^[४] ।

ईश्वरः —

... प्रणिनास्त्राय प्रवर्तन्ते मुनीश्वराः ॥
 आत्मा त्वक्षीण्यधिष्ठाय न च देहमपेक्षते ।
 अक्षीणि व्यूहसिद्ध्यर्थमपेक्षन्ते वपुर्ध्रुवम् ॥
 कृषन्त मुद्राय वयव द्दहा पक्षा चितः पुनः ।
 विना तु करणैरात्मा न किञ्चिदवगच्छति ॥

तस्माद्बहि रधिष्ठाय चक्षु रर्थान्समीक्षते ।
 तथा तत्तदधिष्ठानां शृणोति स्पृशति ध्रुवम् ॥
 जिघ्रतापि च सौरभ्यं रसादा^{ना} स्वादयत्यपि ।
 अतोऽस्य न बहिर्वृत्तिरीदृशी चेन्न दु^{दु}ष्यति ॥
 पि तेनैवास्य सा सिद्धं ग^गव्यापकत्वं सुसुत्रताः ।
 इयत्वा^{ता} चक्षु^{क्षो} चो व्याप्यतो नैव न लभ्यते ॥
 अतानि त मम मानत्वा व्यापकत्वे जगत्स्यताम् ।
 प्राणस्यापि न चैतन्यामित्यनेनैव भाषितम् ॥
 न शारी^{शरी} बहिस्तस्य प्रवृत्तिः क्वापि लभ्यते ।
 अत एव मनो नात्मा न बुद्धिर्नाप्यहंकृतिः ॥
 स्मरणात् प्रतिसंधानान्नेन्द्रियाण्यपि चेतसः ।
 अहमेव तपस्यामि सृजामि श^{ना}शयामि च ॥
 न ह्येतदपीन्द्रियात्मत्वे कथंचिदुपपद्यते ।

ऋषयः —

सदृढे पादपादो^{दो} प्रवृत्ति स्वत पेक्षिते ॥
 दुर्बलं तु भवत्यस्मिन् न चादृढा मनागपि ।
 अनात्मे पुनरेष स्यादनयोर्नियमः कथम् ॥
 अन्यस्मिन्दुर्बले नैव भवेदन्योऽपि दुर्बलः ।

ईश्वरः —

...णां तनुस्तस्य प्रवृत्तौ नित्यमिल्यते ॥
 करणाशक्तितः कर्तुरशक्तिरिव लक्ष्यते ।
 शक्तौऽपि करणाभावान्न करोतीति गम्यताम् ॥

संदेहो न दृढेनायः पिण्ड आकृष्यते यथा ।
 न त भङ्गुरेणातिक्षिथिलेनाति सुव्रताः ॥
 एवमेष शरीरेऽस्मिन् क्षिथिलेन प्रवर्तते ।
 दौर्बल्यं न यथा क्रसुन्न तथा सौति लक्ष्यताम् ॥
 म^नसो नात्मता चैवं निस्तस्या प्रवर्तनात् ।
 न भिस्तु ज्ञानं स्तिति पूर्वमैवोपपादितम् ॥
 करणान्तरसापेक्षं तच्चेन्नात्मान्तरं तथा ।
 हास्यैव करणत्वं तु कथंचिन्नोपल^{नाभ्या}द्यते ॥
 स शक्या नियमेनासौ मनः प्राणौ समीरयेत् ।
 यदधीना तयोर्वृत्तिः सजातोह लक्ष्यताम् ॥
 प्रत्याहरति यः प्राणं सर्वङ्गं प्रसृतं बलात् ।
 प्रसारयति साङ्गेषु धरत्यापि च कुत्रचित् ॥
 संकोचयति चाङ्गानि प्रमोदे च विकासयेत् ॥
 धातुक्षोभं ध्रुवं पश्येदध्वजेनो भवेद्यदि ।
 ... पिच्छकादिकरूपेण वो परिणामेदपि ॥
 अजानतः प्रवर्तेत हि भानिष्ठेषु कम्पन ।
 उत्पद्यमानं च गदं न हि जा ... पद्मः ॥
 तथा परिणते नो देह स्याद्वागतौ मतः ।
 अतो न देहे तद्भावः कथमप्युपपद्यते ॥
 सप्तधातुमहाम्बोधिपरिते पद्मराष्ट्रके ।
 द्रष्टार्थसाधकैरज्ञ^{सं}सविन्यै परिवारितः ॥
 प्राणायामिकसंशुद्धे हृत्पद्ममयसङ्गनि ।
 राजायतेऽस्य देवोऽपि विजिनीषु^{गति}र्महारिपूज ॥

तत एव यूनापि पदार्थान् शुद्धं संज्ञितान् ।
 आवापोद्वापयोगेन तेनैवोक्तः स्वयंप्रभुः ॥
 यथातपो यथा व्योमघटे गच्छन्ति पूर्यते ।
 तत्र तत्रैव मैषेऽपि देहे संबध्यते मुहुः ॥

ऋषयः —

हृदये स्मरणं दृष्टे यत्र तत्रापि वर्तिनाम् ।
 देशान्तरे तु विज्ञाने बहिः स्यात्स्मरणं पशोः ॥
 यत्रानुभवनिष्पत्तिस्तत्र संस्कारकस्मृतिः ।
 युक्त्या न न्यत्र संस्कारो न व गच्छन्ति देहवत् ॥

ईश्वरः —

पादशैल्यया स्पर्शज्ञानेऽपि हृदये स्मृतिः ।
 तेनैकदेशे नियमो नान्यौरपि सुव्रताः ॥
 संस्कारा ध्यानमात्रं हि पार्थ्यते स्मरणं प्रति ।
 तस्मिन्नुद्धोचिते तच्च जानन्ते यत्र कुत्रचित् ॥
 सर्वो गच्छन्ति साम्ये हि तेन तस्य महर्षयः ।
 नित्यं किंत्यमलै तेन तत्रैव स्मरणं भवेत् ॥
 यन्निराक्रियते भूम्ना कलयास्य मलः पशोः ।
 यत्र यत्र कलायोगस्तत्र तत्र हृदि स्मृतिः ॥
 नानाविधानि कर्माणि कसे ह्येष प्रमादतः ।
 बुद्धिपूर्वा च तत्त भू विभ्वं प्रपूर्यते ॥
 विभ्वमूर्वि स कर्तति तो नाथ्य परिपश्यते ।
 कर्मणां नियते सा यमवशादेव योनिषु ॥

इति श्रीमत्कामि कारणे महातन्त्रे विद्यापादे
 तृतीयः पटलः ॥

Fol. 6a

न चाप्य^{पि?}क्षणिकं ज्ञानं सर्वकालो^{त्ता}नुवर्तिका ।
यावज्जागर्ति ताव^चद्या विषयानुभवोऽस्ति हि^ह ॥

ऋषयः —

सुषुप्तौ सर्वविज्ञानविच्छेदो^{दे} लौकसंमतः ।
तत्कथं तदविच्छेदं भाषते परमेश्वर ॥
सुषु^{प्तौ}प्ता नेति चेन्नैवं सुप्तिरत्रापि वेद्यते ।
अन्यथापि सुषुप्तिस्तु केन^{ज्ञा} गानेन मीयते ॥
तथा सुप्तौ^{समास्ति हि?}त्थितो ब्रूते सुखमस्वापमस्तिनि ।

ऋषयः —

सुषुप्तौ स्वापसंस्कारः प्रागेवासीत्समर्पितः ॥
स पश्चात् संप्रबुद्धस्य संस्मृतिं जनयिष्यते ।

ईश्वरः —

नैवाननुभवै तावत् संस्कार^{रुः} सूक्ष्मबुद्ध्यः ॥
न च प्राग्जन्मनो^{वि} कुः सृष्टिः केनापि शक्यते ।
जातायां तु पुन[ः] स्वस्यां कथं ज्ञास्यत्ययं पुमान् ॥
तस्मात्सुप्ति संस्मृत्या ज्ञायते तत्र वेदना^{ना?}म् ।
तेन नित्यत्वमस्यास्ति ज्ञानस्यैवावधार्यताम् ॥

ऋषयः —

ज्ञान^{नित्यता?}नियता शम्भो[?] कथंचिन्नोप^{पि}द्यते ।
विषयो^{ज्ञानवादिनि च क्वचित्?}ल्लैखरूपं हि ज्ञानं जानीत क्वचित् ॥
इकार्थील्लैखरूप^{पौ?}यः कुतोऽस्य परवेदना ।
अर्थेषु यज^{जननो?}नोपायच्युतेषु विविधेष्वपि ॥
इकमेव कथं ज्ञानं क्रमं सत् प्रवर्तते ।
अतीतानागतयो^{क्षमिति हि स्यते}ज्ञानं परोक्षो[?] हिष्यते ॥

परौक्षं चैत पुरो वस्तु कथं नाम प्रकाशयेत् ।

? स्मृते तस्य नवे क्षस्या नून भूतै रनाशकः ॥

सर्वज्ञत्वं च जन्तूनामेवं स्यादुपपादितम् ।

नानया सि चैव न देहो न विभ्रमः ॥

? मह्यर्थं प्राप्ति संप्राप्ति संभेदा मेषा मुख्यभिदोऽपि ना ।

ईदृशामेवं भूतत्वादर्थानामर्थमण्डले ॥

अनुमानं ममापेक्षा नैव सान्नित्यसंविदः ।

सर्वमाणरविच्छेदः सदैवमुपपादिनः ॥

भावाभावौ पदार्थानामपि प्रत्यक्षाचित्तभवेत् ।

नाविवादो यन्ताज्ञानं सर्वार्थविषयं स्थिरम् ॥

तत्कथं नित्यविज्ञानमणूनामप्युपपादते ।

ईश्वरः —

सत्प्रज्ञानक्रिया नित्या चैतनानां मुनीश्वराः ॥

यथा भोक्तारि नित्येऽपि भोग्यानां नित्यतान हि ।

तथा ज्ञानस्य नित्यत्वे ज्ञेयानां नित्यतान हि ॥

ज्ञानं न विषयाकारं तथा चेदेषु विप्लवः ।

भवद्विरुक्तः सर्वोऽपि संगच्छेत मुनीश्वराः ॥

एक एव यथा दीपो नीय निवमानो यथा पतः पथः ? ।

तत्तदर्थप्रकाशाय प्रकाशा व्यापककृते ॥

एवं ज्ञातृभावोऽयं ज्ञाताति विषयागमे ।

तदभावे च तद्भावं नैव मुञ्जाति दीपवत् ॥

ऋषयः —

ज्ञानक्रियेति या प्रोक्ता सा कथं वर्तते पक्षौ ।

कदास्या विषयाभावः कदा विषयसंभवः ॥

ईश्वरः —

कर्तृत्वं सहजो भावश्चैतनानां मुनीश्वराः ।
 मलेन तद्यदारूढं तदा निर्विषयं भवेत् ॥
 यदा तु कलया लोकमपसायेति वै मलः ।
 तदा भवति कर्तृत्वं पद्मोर्वै वृत्तिलब्धकम् ॥
 वृत्तिलब्धं हि कर्तृत्वं ^{नै विषयेषु} द्विसेषु प्रसर्पति ।
 ज्ञेयं प्रेर्यमिति द्वैधमर्थानामिह संमतम् ॥
 जिज्ञासया प्रवृत्तोऽसौ ज्ञेयार्थेषु प्रवर्तते ।
 चिकीर्षया क्रियाभेषु करणानीकसंयुतः ॥
 ज्ञानस्य विषयीकारैः ... त्यसि ... ।

FoL.7a

ज्ञानक्रियेति सा ज्ञेया शास्त्रेऽस्मिन्निवभाषिते ॥
 विषयीकरणो ^{पु}पूयो विषयाणि बहूनि वै ।
 अपेक्षितानि विप्रेन्द्रा यैः ^{यं}सर्वमधिगच्छति ॥
 यथावरणमास्थाय यं ^{यं}यमत्यै ^{यं}निरीक्षते ।
 तत्र तत्रास्य तद्रूपे ^{द्रूपे ?}विशुद्धमव ... त्यताम् ॥

ऋषयः —

कथं विषयमीक्षेन्तु ^{त ?} कथं ^{चा ?}ज्ञात्यधितिष्ठति ।
 कथं तस्य तद्रूपे ईक्षते विस्तराद्भद ॥

ईश्वरः —

तिस्रस्तावदवस्ता ^{स्था [६]}स्युरणोर ^{रथा मुनीश्वराः}मीश्वरः ॥
 तत्र जागरितैः ^{नै}सर्वकारणानामपेक्षणम् ॥
 यदा ^ककाला ^{चि}वृत्तिलब्धवृत्त ^{निर्विस्फुरयत्यणोः ?}निस्फुरायत्यणे ।
 तज्जागरितमित्युक्तं सुप्ति ^{स्तु वि}परीतताम् ॥

या रक्तका परिस्नाति स्तवज्जागरितं मतम् ।

ऋषयः —

निरिन्द्रियप्रदेशो तु न्नस्तौ वर्त्मनं यदा ॥
 सा निद्रा नैन्द्रिय^{ने} वृत्ति जागरिते विदुः ।
 अर्थैकावपि क ब्रूषे अपसार्यापसायकौ ॥
 निद्रा जागरिते वस्तु^{स्तु} प्रसिद्धं^{द्वयमभि} भिलक्ष्यते ।

ईश्वरः —

अप्रवृत्तिभ्यां निद्रा जागरिते मते ।
 भवद्विरपि कस्यापि वस्तुनो मुनिसत्तमाः ॥
 नाममात्रे विवादौऽत्र बाधं रूपैतु कञ्चन ।
 निवार्य यस्य वाचैच प्यत्रास्तु प्रविचारणा ॥
 निन्दा^{दो वा}दा^{दो वा} प्रातिस्पष्टमणुमा ब्रह्मति द्विजाः ।
 गृह्यते बहवः सन्ति प्रकाराः साधतेऽत्र च ॥
 निरज्ञानो यदा जीवो विभुर्व्यापि ... कथा ।
 तर्हि देहाद्बहिः स्वस्य न कस्माज्ज्ञानसंभवः ॥
 ज्ञानस्य नित्य^{व?}वात्वे किं करणानामपेक्षणम् ।
 नहीदौ कारणानीकान्प्रार्थते सर्वदृग्दृशी ॥

ऋषयः —

मा भू तस्य लतो हैतौ विज्ञानं सर्वतस्सुखम् ।
 किरणस्य रूढसंपत्तौ जानात्येव न चान्यथा ॥

ईश्वरः —

यथात्ममनसौ योगी ज्ञानो^{त्पि} ति निबन्धनम् ।
 निरिन्द्रियप्रदेशोऽपि तेन^{शे?} सौ^{सौऽस्त्येव} स्थेव सुव्रताः ॥

तत् ... जानते ज्ञानकारणे सत्यपि द्विजाः ।
 सैन्द्रियेण प्रदेहीन यादे योगौ यस्य वाञ्छ्यते ॥
 तस्मिन् कौडतिशायो योगे पूर्वसादीनि चिन्त्यताम्^{न्य} ॥
 अहं प्रत्ययनिष्पन्नो बाह्याक्षं नोपयुज्यते ॥
 यत्सत्तामात्रतः कोऽपि विशेषो न विभाव्यते ।
 किञ्च योगे विशेषे^{षो ?} यो भवद्भिः कथ्यतेऽद्य वै ॥
 सर्ववृत्तिषु विच्छिद^{ये} इति सम्यग्विभाव्यताम्^१
 न विशेषमनाश्रित्य भवतां गतिरस्ति वै ॥
 हित्वा विशेषं निर्हेतु सहैतुरयमिष्यताम् ।
 त^{त्स्या} दावराणापाये ज्ञेयं जागरितं^{तं} मताम्^{मतम् ?} ॥
 एवमुद्विन्नचैतन्यो युज्येतार्थबुभुत्सया ।
 जिज्ञासया प्रयुक्तेषु यदाक्षाणि न हि^{नस्तदा ?} स्तदा ॥
 विषयैस्स ... योग्यं च वशानि वै ।
 आदावालोचना संविद्भस्तु मात्रावगाहिनी ॥
 भवेत्तदा कृतार्थं^{र्थ} स्वं मन्यते तावता पशुः ।
 तथा प्रसू^{यि ?} ते पञ्चा द्विज्ञानं सविकल्पकम् ॥
 भूतिक्षरो समायुक्तो पुरोवर्तिनि वस्तुनि ।
 तदा कृतार्थमात्मानं मन्यते ज्ञानसाधनात् ॥
 हृसानिष्टपरिज्ञाने यतोऽस्यात्तेन संभवम् ।
 मन्यते यः कृतार्थं स्वं स एवात्मेति चिन्त्यताम्^१
 सादृश्यमात्रं संहृत्य विशेषानवमर्शनात् ।
 यिञ्च^{इह यात्र} प्रातिष्ठ^{प्रतिष्ठन सो ?}स्सन् यः क्लिन्ना^{ज्ञा}ति स एव सः ॥

Fol 8a ऋषयः —

किमात्मा दोषः किं बुद्धैरुता काणामयं भ्रमः ।
^{तमदोषः}

आहौ मनसि लभ्यो वा संयच्छदि नः प्रणे ॥

ईश्वरः —

बाह्याक्ष्णाणि च विद्या च न कदाचिद्विपर्ययः^{यम्} ।

जनयन्ति स्वभावोऽयमेवामिति विजोनय ॥

ऋषयः —

अभावचक्रबुद्धिर्वा मृगतृष्णाधिकोऽपि वा ।

अव्यापृतदृशां पुंसां न भवन्ति कदाचन ॥

सत्पत्रिभावनामैषा^{००} कथमीशा वभावसे ।

ईश्वरः —

पानायमक्षतो बोधो विपरीतो मुनीश्वराः ॥

लिङ्गाभासकृतः किंतु अक्षमूर्वे^{००} स्वयं मातिः ।

आरोप्य धर्मसदृशो पुरोवर्ति^{००} भासते ॥

^अहलक्ष्यबुद्धि^{००} कुर्वाणो बाष्पे धूमधियं यथा ।

आरोप्य यमिह मन्येत गिरौ धूमध्वजं यथा ॥

शुक्लौ शौक्ल्यं सदा लौक्य रजतत्वममन्यत ।

रजतत्त्व^{स?} सेमायोगादिदं रजतमित्यपि ॥

शौक्ल्ये दृशा परिज्ञाते विशोषानवभासनात् ।

रजतत्त्वमिदं^{दं वान?} न्नमिति पूर्वं हि मन्यते ॥

अदृसुचलदुर्बणाः शौक्ल्यमात्रावलोकने ।

इदं रजतमित्येवं न विपर्य^{विपर्ययभाग} भाग भवेत् ॥

तस्मात्स्मरणपूर्वत्वादस्मत्तय तदुद्भवेत् ।
 लिङ्गमा^{भाव}साये भवो मोहः न परोक्षोऽयमिष्यते ॥
 अनृतं मनसा ध्यायेदनृतं वचसा वदेत् ।
 चक्षुषा सत्यमेवार्थं श्रुत्वां पश्येदयं पुमान् ॥
 बुद्धेरयं ततो दोषः रवार्थं निश्चयात् ।
 वस्तुजिज्ञासना^{योगात्} गायत् प्रत्यर्थविनियुक्त्या ॥
 सर्वै च कीर्ति माज्ञानं शा भद्रमतीति च ।
 मुरवे विलोक्यमाने तु दर्पणे प्राङ्मुखत्वया ॥
 महाराज निकात्रक्तो दे रक्तमतिस्तथा ।
 जलदेषु प्रसर्यत्सु शशाङ्क^{सि}सर्पणत्वभ्रमः ॥
 तिरादि भ्रमणे बुद्धिर्वावास्नदस्य शास्वता ।
 ज्वलतः असत्येऽपि हुताशनै ॥
 भ्रान्तं विविधानर्था न्न्यस्यामिति प्रभाषते ।
 काचम्मुकश्चक्षु वा पित्वं कामिनी मीहते ॥
 चक्षुषेव विभाव्यन्ते गन्धर्व नगरादयः ।
 मग्निणा सुप्रयुक्तानि शक्रजालानि पश्यति ॥
 इदं शान्तेव ज्ञानानि दृश्यन्ते चक्षुषाणि वै ।
 कुतो विपर्ययज्ञानजनकत्वं णुमीरितम् ॥

ईश्वरः —

साधु प्राज्ञे महाप्राज्ञा भवद्भिः परिचौदितम् ।
 निरस्तप्राय मध्ये^{स्यै}व भूयोऽपि कथयामि वः ॥
 पीतः शङ्ख इति ज्ञानं^{व्यं} (ती) वक्तव्यं च मुनीश्वराः ।
 संपृक्तं शङ्ख^शसकलं पीतिम्ना पित्तवर्तिना ॥

पिच्छानुराज्जितेनैतत्संपृक्तं चक्षुषादयः ।
 दन्ति च गृह्यते सम्यक् पीतिम्ना तद्विशेषितम् ॥
 अथ तद्धर्मता^{६०} हित्वा पीतिम्नात्र मुनीश्वराः ।
 शौक्यं रक्तमतद्धर्मसादृश्यात्सत्त्वयोद्धधीः ॥
 द्रव्येषु रूपमात्रस्य दर्शिनं समवायतः ।
 दृष्टं सर्वेषु पिण्डेषु तथात्रापीति लैङ्गिकी ॥
 सामीप्येति^{६१} विजानाति यदा पित्तै स्वयौलकै ।
 तथा तत्पीतितामात्रज^{६२} णं वस्तु न हित्यजेत् ।
 शङ्खं न संनिकृष्टस्य सरव्यमप्यष्टभासि तत् ॥
 कबन्धारे तदा पश्यज्ज्ञानथो^{६३} क्रमभाविना ।
 सामानाधिकरण्येन पश्चाद्बुद्ध्यावसीयते ॥
 रूपमात्रं विना द्रव्यं दृष्ट्या न^{६४} ज्ञापि लक्ष्यते ।
 द्रव्यं तद्रूपरहितं तदेतद्भूयमीक्ष्यते ॥
 अविलम्बेन तेनात्र मन्यन्ते धर्मधर्मिताम् ।
 तदत्र शङ्खधीः सा च पी^{६५} तिमानेव च ॥
 चाक्षुषत्वादवाह्यत्वालिङ्गाभासाद्विशिष्टधीः ।
 बाध्यते जायमानेयं^{६६} मतद्वयाभासपतो^{६७} द्विजाः ॥
 ज्ञानाकाराङ्गभावि त्वादन्तरा नात्र दर्शनिम् ।
 तावन्मात्रा कृता ह्यत्र नीलानां चाक्षुषत्वधीः ॥
 तर्हि कल्पयितुं नयो हतवर्तिनो^{६८} ।
 इष्टतां शङ्खपीतिम्नोर्विलौचनमचेतनम् ॥
 यथावस्थितरूपस्य भासकं वस्तुनः सतः ।
 अन्यथा दूरायो^{६९} ह्येवं^{७०} श्रयष्टयो^{७१} पि दूरताम् ॥

कल्मयेदपि ^{यो} ^{दुष्टो} ^{भावान्नाशति} ^{दुष्ट} ^{भाव} ^{क्षयति} चेत ।
अनिन्द्रियत्वा न्दोषाणां तेभ्यो नै ^{नो} ^{जायते} जयते मातिः ।

अप्रदोषादि . . . नात्र षण न ज्ञनयति ताति चेत ॥

. नारोपणं तदा ।

यथा मसौषग्मेन तदा दर्पणं पुनः ॥

तदे ^{दा?} जिज्ञासितायोगा त . . . त तदश्निम् ।

संयुज्य दर्पणेनैषा मुखज्ञान मुनेरिता ॥

तद्धर्म्यमात्रदि इनो गमो वीरया प्रतिपादयेत् ।

समनन्तरमेव स्यात्ततः साधर्म्यधर्मधीः ॥

अग्रहं चक्षुषो नित्यं नाद्राकं नापरांशकः ।

अग्रे ^{पा?} नास्ये गृह्यमाणे का वार्ता परवेदनै ॥

स्मरणं दर्पणदिग्धेदं संसृज्याक्रमो न पश्यति ।

आशुभावादलक्ष्योऽयं धीकृतः प्राकृतैर्जनैः ॥

इवाविधेषु ^{न्यायेषु ?} नौयेषु यः कौतुकमुपाश्रुते ।

^{मुहुर्दिदक्षये} मुहुर्दिदक्षवेत्येवं समान्तानैन्द्रियादिकम् ॥

पटे रक्तमातिः सत्या संबन्धोऽस्ति यतो ध्रुवम् ।

पटे रागेण संयुक्ता महारज ^{नि?} तिकात्र हि ॥

चन्द्रैऽध्यस्यति वृद्धयैवं मेघसंसर्पणक्रिया ।

अन्तरा . . . तत् ^{द?} नै . . . क्रिया चन्द्रमसौ द्विजाः ॥

व्यवधानं तु दृश्येत दृश्ययोर्द्रव्यकर्मणोः ।

यत्र यत्रामयो पिङ्गः हिय तद्धर्मधर्मिता ॥

तथात्रापि च बुद्धिः स्यादन्त . . . णात् ।

^{इति} इति ^{भा?} बावरूढस्य तिरभ्रमणधीरापि ॥

व्याख्याता देहसंभ्रान्तिरित्यापादयेद्यतः।

दरीभावदिशो पश्यन्ति रजानां म ॥

नैव गच्छति तं शीघ्रं स्मरणं नात्मा प्रसर्पिणम्।

Fol. 94.

|आरोप्यै चिरता ^{ज्ञानं} तृतीयेषु पश्यति ॥

गन्धर्वनगरज्ञानात् सत्य

दृशा . . . पथा केन पश्चाद्यत् मुक्तिमीदृशम्।

मन्त्रशक्त्या निसृज्यन्ते शक्रजालादयो द्विजाः॥

खलः पश्यति यत्सूक्ष्मं दूरे गिरिनगादिकम्

यावत्प्रम . . . दिदेशे लग्नं नयदे^{ते?} क्षणम्।

तदा महत्त्वं नो भातं गिरिमात्रं च गृह्यते ॥

तदा विशिष्टविज्ञानं पूर्ववत्परिभाष्यताम्।

यद्विगन्तरसंधाने विद्यमा ॥

जातेन दिग्भवे शब्दे तदा तद्विषयतत्र^{तद्विषयतात्र} तु।

न हि स्तोत्रेण दिग्भेदस्तदायमवगाहितः॥

शब्दोपाधिं विना श्रोत्रं दिगवच्छेदकं न हि।

तवच्छि नै न स शब्दोऽन्यदिष्यततः॥

शब्दमात्रे^{दि} निशं चान्यां प्रतिसंधाय चेतसा।

विशिष्टरूपं व्यामोहं जनयत्येष चेतनः॥

सितामास्योदरन्यस्तां जित्वा^{ह्वा} याधित्ततीक्ष्णम्।

गृह्णन्ति तु विजानाति प्रतिसंधानशक्तयः॥

न च जिह्वा सिताज्ञाने प्रभवैत्^{त्वग} नो रसे।

उभयप्रतिसन्धानभ्रमोऽयं जीव . . . कः॥

सुरभिः पवनो वारि दहनो दाह्य^{जः} बन्धवान् ।
 भ्रूदायते भये चेति भ्रमो बुद्ध्येत्र कल्पयेत् ॥
 अप्रत्यक्षार्थविज्ञानं परोक्षं परिभाष्यते ।
 प्रत्यक्षार्थपरिज्ञानमपरोक्षं च सुब्रताः ॥
 समोऽयं परोक्षात्मा यतो भेन्द्रियसंभवः ।
 इन्द्रियार्थभ्रमो नापि अस्य स्यादविशेषतः ॥
 यादृग्भविष्योऽर्थस्तादृग्ज्ञस्य गोचरः ।
 तस्मादसौ न गृह्येत तेन रूपेण बाह्यकैः ॥
 यादृग्विज्ञाननिष्पत्तौ यादृगाकारमिष्यते ।
 तादृगेवाभवत्तत्र समर्थं नेतरं^{६३} क्वचित् ।
 उष्णं जलमिति स्नानं^{ज्ञा} यथार्थं न तु विग्रहम् ।
 यस्य भ्रमो मतं नापि संनिधौ च्ये^{चै}ष्यते स्फुटम् ॥
 सदसद्रूपविषयं सद्रूपैकप्रकाशकम् ।
 क्रमते नैन्द्रियं विप्राः किं तु तस्मान्निवर्तते ॥
 भविष्यन्तमतीतं च गृहीयाद्यदि तद्भ्रुवम् ॥

No. 10a

धर्मधर्म... ता योग्यद्रव्यं पश्येदपि क्षणम् ।
 न तद्रूपे न जानाति प्रत्युतास्मान्निप... ॥
 ... न्ध्यमेव हि भावानां योग्यतादृशं दृशः ।
 तस्मादस्यन्तं भूतं च भाविष्यन्तं च सुव्रताः ॥
 धर्मं विशोष्यते नालं गृहीतं दृक् स्वयं विना ।
 इत्थं विचारकृदूरा हि द्रुह्य परिचिन्तने ॥
 अनिवर्तव्यतामाहुः शक्तिर्वा दौर्बल्यमिति ।
 प्रवृत्तिं कुरुते दोषैरिन्द्रियाणां मुनीश्वराः ॥
 तेनाल्पशः प्रवृत्तानि भासमत्यल्पमेव तत् ॥
 मेमापि विकृतिर्दोषैः क्रियते... तो पराः ।
 शक्तिभिः सर्वभावानां स्वभावादेव सुव्रताः ॥
 मध्ये न जायते नापि निवर्ततेति निश्चितम् ।

इति श्रीमत्कामिकारण्ये महातन्त्रे

विद्यापादे पञ्चमः पटलः ।

20
(षष्ठः पटलः)

ऋषयः —

मन्त्रौषधिबला द्वीजेष्वन्यथाक्रमवर्तिनम् ।
दृश्यते तत्कथं शक्तिमध्ये नाधीसते प्रभो ॥

ईश्वरः —

शक्तयः सर्वभावानामचिन्त्या ज्ञानगोचराः ।
स्वभावादेव सांसिद्धा व्यज्यन्ते सहकारिभिः ॥
यथा बीजाङ्कुरोत्पन्ने क्षिताशकली तथा ।
मन्त्रौषधिज्ञातेनापि सुप्रयुक्तेन साध्यते ॥
बीजेषु तादृशी शक्तिरस्ति स्वाभाविकी द्विजाः ।
सामग्री मुचितां प्राप्य या स्वकार्ये प्रगल्भते ॥

ऋषयः —

न त्वैवमिन्द्रियेऽपि स्यात्सामग्री दोषसंज्ञका ।
निष्पादयति विज्ञानं ममयाभं भ्रमसंज्ञितम् ॥
नैतत्सत्यमदोषेऽस्मिन् सन्मात्रमवगाह्यते ।
यथार्थं चक्षुषा विप्रा विज्ञीषानवभासनात् ॥
विज्ञीषानवभासे च चक्षुषौ दोषकल्पतः ॥
ततोऽस्ति तत्र दोषोऽसौ सति तस्मिन्कथं सुधाः ॥
न मोहजनको दोषस्तेनेति परिभाव्यताम् ।
तस्मात्प्रवृत्तरक्षाणां दूषणाद्वोषमीरिता ॥
तस्मात्प्रत्यक्षसविज्ञानकरण . . . मुनीश्वराः ।
यथार्थज्ञाननिष्पत्तावुपपत्तिर्मयान्यथा ॥
ज्ञातेनाक्षस्य सिद्धस्य जगतः सत्यतोदितम् ।
नाक्षजभ्रमदृष्टां वा वृत्तं शून्यमतोऽन्यथा ॥

(ईश्वरः -)

ऋषयः —

Fol. 104

ननु स्वप्नार्थदृष्टान्ता जगतोऽलीक^{ते} तिष्यते ।
जगदेतद्भवेन्मिथ्या दृश्यत्वात् स्वप्नदृश्यवत् ॥

ईश्वरः —

अप्रमाणाय नानात्वान्मिथ्या वै स्वप्नदार्ष्टिः ।
न हि जाग्रदवस्थार्थां गृह्यते मानतो जगत् ॥
मिथ्यात्वं केन मानेन दृश्यता व्याप्तिमीह^{ता} तम् ।
यत्प्रतीतिबलाद्येन . . . परस्मै प्रतिपद्यते ॥
तत्तत् स्वप्नबोधे तत्स्वसारात्म . . . धकः ।
बाधनाज्जाग्रताद्वेण व्याप्तिर्येदुपदार्ष्टिः ॥
व्याप्तौ चेन्मानताध्यक्षे . . . मर्थेषु नैष्यते ।
तत्रैतत्प्रमाणमिष्टं स्यात्तदेव व्याप्तिबोधकम् ॥
मिथ्यादृश्यत्वयो . . . पि दृश्यं समर्थ्यते ।
जगत्स^{त्य?}त्वस्य सिद्धोऽप्यमिथ्यात्वं स्वप्नसंविदः ।
मिथ्यात्वे जगतः स्वप्नो भवेत्साध्यविवर्जितः ।
स्वप्ने दृष्टान्ततोऽसिद्धो^{द्वे} जगतोऽलीकता भवेत् ॥
जगतः स^{त्य?}ततासिद्धौ स्वप्ने दृष्टान्तता मता ।
साध्यसाधकतद्भावप्रमाणपरिनाथनात् ॥
दृष्टान्ते साध^{दा?}वैधुर्यं स्वतः आवोपपद्यते ।
स्वसाध्यविपरीतार्थसाधकव्याभिचारिणी ॥
यस्य दृष्टान्तता तस्य दृष्टान्तत्वं न युज्यते ।
साध्यविरुद्धधर्मित्वे दृष्टं न त्वं हि वस्तुनः ॥
नान्ययो . . . अनास्तत्र न वा सो मानमिदं द्विजः ॥

तदेवं जगतः सिद्धा सत्यता संशितव्रताः ?
 यथा सर्वभूमाणां मानत्वं परिपालयते ॥

ऋषयः —

भ्रमाहेतुस्वभावोऽसौ बाह्याक्षाणां त्वयोदितः ।
 प्रज्ञा तैभ्यो बहिर्यातीत्येतदुक्तं महेश्वर ॥
 अस्य प्रकारं विज्ञातुमास्ति कौतूहलं हि नः ।

ईश्वरः —

उत्साहसहितो जन्तुः संकल्प्य ज्ञेयमात्मना ॥
 उत्कण्ठितः कर्तृशक्त्या निजयोत्प्रेरयै ब्रूहिः ।
 चक्षुस्तत्तु यथाशक्ति विषयानधितिष्ठति ॥
 कल^{या}वा^{तु} ततोद्रिक्तशक्त्या निस्सार्यते मनः ।
 तस्मिन्निस्सारिते जन्तौ ह्यंभवे निजवेदना ॥
 तदा चक्षुर्म^{यो?}मौ जीव इत्याश्रित्य निगद्यते ।
 यावच्चक्षुर्मलोत्सारस्तावन्नात्मावभासते ॥
 तदा रूपादिविषया^{न्} स्वा^{न्} भ^ममदोत्तरम् ।
 निजापरोक्षविच्छित्ते विषये^{कु} गुरुते पशुम् ॥
 निश्चितेति तदाभावान्न स स्नेहमुपैति च ।
 प्रत्येति वक्तुराप्तत्वं^{न्धि} विपर्यये ॥
 पूर्ववासी भविज्ञानग्रन्थि^च चा^{विच्छिन्न}नित्यलम् ।
 एतदेव हि काङ्क्षन्ते प्राणिनः सर्ववस्तुनः ॥
 विचिकित्सा प्रवर्तते अत ऊर्ध्वं कथंचन ॥
 एकस्य प्रतिरूपत्वे दिवै^{मु?} शास्त्रदुर्दीरितम् ।
 साक्षात्कारेण दिव्योक्तफलस्य सकलैर्जनैः ॥

विमुक्तविषयं सम्यगलोकयात्रा प्रवर्तते ।
 ज्ञा^{षा} निष्ठा परा काष्ठा वि^{वि}वेकस्य मुनीश्वराः ॥
 नास्तौ विवेकप्रसरादूर्ध्वं कश्चित्प्रवर्तताम् ।
 अस्यैव स्वस्वरूपत्वात्प्रत्ययोऽत्रैव बाधते ॥
 सर्वस्म द्वाते सर्वमत सर्वैर्न तु स्वस्य यद्विजाः ।
 अत्राप्यप्रत्ययं चैत सा स्यादेवात्मैव वै चित्तः ॥
 ज्ञातादृगात्मबोधस्य विषयीकरणे च्युता ।
 सुरवस्यामुत्रजन्मजस्तप्यते हि म... तमः ॥
 यत्नेन महता लोभादार्जितं बहुलं धनम्
 परस्मै दीयते काले विनयाच्छीलशालिना ॥
 त्यक्तसङ्गनिवासोऽद्य सुरैर्धर्मैकतत्परैः ।
 तीर्थानि बहुलकेशैः प्रवादन्ते विवेकिभिः ॥
 ज्ञातद्रूपोऽवबोध्यो हि दुःखं तु निरये द्विजाः ।
 हिताहितपरिप्राप्तौ निष्ठाश्लेषा परा मता ॥
 इदमेव हि मानेषु प्रत्यक्षत्वं न चैतरत् ।
 उक्तञ्चक्षुर्भवौ बोधो सौत्राणां शृणु संसदम् ॥
 प्रैणारवस्या... वृत्तयश्च पणस्य तु ।
 निर्गत्य सविधे दूरे शब्दो^{व्यं} गृह्णन्ति वायवम् ॥
 नमस्कारे श्रुते वक्तु^{व्यं} सर्वदिक्षु विजृम्भते ।
 प्रवर्तितेऽस्य दीपस्य प्रभवे मुनिसत्तमाः ॥
 योनान्तञ्च बहिर्भापि शब्दानेषोऽधिगच्छति ।
 क्रमेणोच्चारितान्वणानि श्रुत्वायं भावनानु^{व्यं}लात् ॥

पदवाक्यवि^{भा?}नागेन प्रत्येवर्था न मेकधा ।

शब्दे तदर्थे संवि^{त्वा}न्य तथा नुकरणा क्रिया ॥

जानाति वक्तुराकूतं^{तम} अर्थांश्च स्व द्विषयानपि ।

कालेन यावता सिद्धो^{जाये} देवमा^{त्मा} विनिश्चयः ॥

Fi.L. ॥ ५

तावच्छब्दो निवर्तेत । तन्नायं शब्दभाविनः ।

तस्मात्प्रत्येतुरेवायं व्यापारो नापरस्य तु ॥

वृत्तिस्तु रसमा^{ना?}दीनामेवं नो दूरगामिनी ।

अ^{न्ता}तुस्थितेषु दृश्योऽस्या व्यापारो मधुरादिषु ॥

इति श्रीमत्कामिकारण्ये महातन्त्रे विद्यापादे

षष्ठः परलः ॥

ऋषयः —

यथा बहिस्तथा चान्तः कक्कावरणवारिका ।

कस्मात्स्फुटं विभासेन चिदप्यस्य यथा न हि ॥

ईश्वरः —

न हिरावरणं नास्ति यात्वाद्यौरान्तरे यथा ।

ततोऽवभाससौष्टव्यं निष्प्रत्यूहः प्रवर्तते ॥

अन्तर्धा तु समाकीर्णं गृहे यवनिका च ते ।

नौद्वीपयैदं दीपः तथा न्तर्भा कक्का द्विजाः ॥

शरीरेऽस्मिन् सो लीने विज्ञे न प्रतीयते ।

कलुषस्याम्बुनो रूपे पद्मभिर्विशदं तथा ॥

यथा कतकबीजस्य संपर्काल्लक्ष्यते जलम् ।

तथा विचाराल्लब्धस्य स्पर्शानन्दे पठ गृह्यतो पशोः ॥

अहंगृहे या गृहं स्वत्मानमाति तेजसाम् ।

न पश्यत्यञ्जसा सन्तु शबलं . . . णानि तु ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः पीनकशोरुणः ।

स्वल्पापरुधिजारञ्च विशेधैरवमानिभिः ॥

विशिष्टं कलहस्थस्य निजं रूपं न पश्यति ।

नैसर्गिकमिदं ज्ञानं सर्वेषामपि देहिनाम् ॥

ततो रगादिसंयुक्तं प्रवृत्तिर्बहुमन्यते ।

या वैषयिकमानन्दं प्रसूते क्षयधर्मिकम् ॥

ययित्वा दुःखमिज्जत्वान्नोपादेयो विवेकिना ।

जानन्दसहस्रांशसहस्रांशदुर . . . ॥

तस्मादसौ विवेक्तव्यशरीराद्रजसोऽम्बुवत् ।

सति भेदपरिज्ञाने नासौ संज्यति पूर्ववत् ॥

विवेकज्ञानानुमानेन तर्केणागमतौऽपि वा ।
 कर्तव्यो मुनयस्तस्य नान्यथा सिद्धिरस्ति हि ॥
 दृक्क्रियास्वरूपचैतन्यरहितौऽयं निसर्गतः ।
 पञ्चकञ्चुकसंवीतिरपि कर्मवशात्स्मृता ॥
 निसर्गोऽपि च चैतन्ये सर्वगः सार्वकालिकः ।
 अनादि^{मलयादयो} महस्येन्नो । न जानाति स्वयं प्रभुः ॥
 तस्मात्परोक्षविज्ञानं स्वस्वरूपावभासकम् ।
 निष्पाद्यते शब्दरूपा संसृतीच्छानिवर्तकम् ॥
 तस्मादयौ परिज्ञेयो जम्बुना द्रुममिच्छतः ।
 प्रत्यदौ^{यो}ऽपि शरीरैऽस्मिन् दुर्लको^{भो} मुनयः ॥
 इच्छाप्रयत्नप्रमुखैः कथंचित्परिभाष्यते ।
 विवेक्तिरस्य ह्रिकां दृष्टिं यः प्रयच्छति पु^{द्ग}लः ॥
 तेनैव ज्ञायते सम्यक्^{ज्ञ} नाह्यसौ^{सौ} कथंचन ।
 यदा धर्मपरीपाकाच्छक्तिः स्वीयादिभेदिनी ॥
 अणो^{णीः} स्वतेति जिज्ञासा^{[यदा]?} तस्मिन्प्रवर्तते ।
 तदा सूक्ष्मो^{स्थ?}क्षिकायोगो नालभ्यं नवमं तदा ॥
 उत्तमस्य जानाति मैयत्रा धारयत्यापि ।
 सूक्ष्मापि च वसूनि^{स्त} स्वं जिज्ञासते ध्रुवम् ॥
 निभंकयति बुद्ध्या च गुरुञ्च परिपृच्छति ।

अवयवः —

व्यापकं यादे चैतन्यं नित्यं स्वाभाविकं पश्ये ॥
 मलेनाच्छाद्यते^क हस्मात् कथं कौऽयं मलोऽपि च ।

ईश्वरः —

शरीरे वर्तमानस्य विषयान्परि पश्यतः ।

पुद्गलस्याप्रमत्तस्य सावधानस्य वस्तुषु ॥

भ्रमेन न यद्द्रव्यं भुक्तं मादकं यथा ।

किञ्चित् स्तब्धत्वमासक्तं^(१३) किञ्चिन्निम्नैश्च^(१४) नापि च ॥

वाराभ्याति चात्यर्थं मूकी भावं करोत्यलम् ।

अज्ञाते नृत्तगीतेऽपि साक्षात्कारिविधायकः ॥

यद्विकारसुरवाद्यर्थं सा बुद्धिर्भुवन उच्छ्रयः ।

प्राति पूर्णस्वरूपस्य ग्रहका महा कति ॥

इच्छारूपं मतस्तत्र विद्याग्रहणमुच्यते ।

मले विदारिते जन्तौ^(१५) रिच्छाया^(१६) शिवनिष्ठया ॥

उद्विन्नकर्तृशक्तित्वाच्चिकीर्षधीर्विदो प्राति ।

प्रवर्तते तदु^{दा} जन्तुर्विद्यामासन्नवर्तिनाम् ॥

अल्पं सति जानि बुद्धिर्धमाननेकशः ।

ऋषयः —

धर्मज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं तद्विपर्यया^(१७) ॥

बुद्धिधर्मा समा एषां प्रवादोऽनादिरेव हि ।

भोगेन पूर्वशेषे हि नव एव पुनः पुनः ॥

वर्षसु वृष्टिनियतौ प्रता^{ता}हाः सरितामिव ।

भोगञ्चैव विगां पापद्वारा ह साक्षादुपपद्यन्ते ॥

आमय्यद्विद्यया साक्षाद्यः^{करेणानाम्} करेणात्मवर्तिना ।

एवं भोग्यास्तु जन्यन्ते धर्मद्यौर्निजधर्मिणि ॥

सुरवाद्यद्यत्कृतान्यक्ते^{धा?} त्वादार^{धा?} द्वारिकापि यत् ।

File 128

ऋषयः —

४ [७]
पुनर्लिखित
तोऽयं भागः

ज्ञानं यदि भवेद्धर्मो यैर्निजधर्मिणि ।

सुखाद्यद्यत्कृताव्यक्तै त्वादारद्वारिकापि यत्

ऋषयः —

ज्ञानं यदि भवेद्धर्मो बुद्ध्या^{द्वया}स्तैऽन्यात्मना भवेत् ।
अचैतनत्वे तस्या स नैतद्युक्तषडाचिवत् ॥

ईश्वरः —

ज्ञातृत्वमैव चैतन्यहेतु^{वि?}र्निज्ञानधर्मि^{णा}नाम् ।
.. चैतन्यं च विज्ञानं रूपादिविपमिश्रिता ॥
तेन तद्योगमात्रेण ज्ञातृत्वमुपजायते ।
अज्ञातचरिताज्ञान ज्ञानरूपकम् ॥
वर्तते चैज्जीवस्तस्य ज्ञात्वा तस्य समुद्भवः ।
बहिर्गर्वायते भित्तिश्चित्रमाहमिति द्विजाः ॥
यथा पुमात्महारत्नभूषणैः समलंकृतैः ।
ज्ञातृत्वणेत्र सारं हि चैतनानां मुनीश्वराः ॥
नापरा स्वरूपं तु लक्ष्यते युक्तिकोटिभिः ।

ऋषयः —

अपन्तमैव ज्ञातृत्वं वस्तुतत्त्वावसारणे ॥
[८] स्तो^{स्थौ}ल्या वि^{विशेषान्या}नक्षान्या स्थौ^{स्थौ}ल्यशेषा परामता ।

ऋषयः —

आनित्यं सकलं कार्यमिति तावत्त्रैवच^{युक्त?} चैत्यसौ ॥
प्रदेशकत्वाद^{द्वेस्तादृश}त्तहस्य ज्ञानं प्रादेशिकत्व^{युक्त?}युः ।
आयन्ते लौकिकानां तु तत्त्वमेतदजायताम् ॥

ऋषयः —

करणैरुपकाह्यासौ ज्ञानशक्तिप्रबोधकैः ।

स्वभावचैतन्यात्तसमुद्भाधिकतर्पितः ॥

विपर्येयं पि क्वचित्क्वापि संश्रुते निश्चितेति च ।

ना यस्य तन किञ्चा -- स्वं नाम विच पश्यति ॥

तदेकमपि विज्ञानं परोक्षं त्वप्यनीदृशः ।

सर्वे मेत महादेव विश्वं स्वरेण वद भो ॥

ईश्वरः —

माया भावत परा शक्ति प्रसूति सक स्य हि ।

नित्या विचित्रं किञ्च -- रस्माद्बुध्यते स्फुटम् ॥

ज्ञानक्रियासमुद्बोध -- सार्थपञ्चकम् ।

प्रसूते नियतं कालं विद्यारामं कलामपि ।

तथा बुद्धि महंकारं करणं च हुरादिकम् ।

ज्ञानार्थं च क्रिया/र्थं च वागादि जनयत्यपि ॥

प्राग्भिः समावृतौ जन्तुर्बुध्यते च करोति च ।

कला तत्र मलं पुंसां निवारयति वारकम् ॥

कालिकामिव ताम्नेषु द्रव्यमतिवैशितम् ।

निर्वर्त्तितमले तस्मिन् कर्तृशक्तिः प्रकाशते ॥

विद्यया करणे न्यस्य विषयान्परिपश्यति ।

सुरवदुःखात्मिका बुद्धिः परिणामात्मकं नणुः ॥

बुद्ध्या च करणैर्बाह्यैर्बाह्यार्थान्प्रातिपद्यते ।

ज्ञानं तत्र विध प्रोक्तं वृत्तिरूपं निजं तथा ॥

निर्विशेषं निजं शुद्धं नैवोपप्लुयते स्थिरम् ।

वृत्तेरमी विशेषाः स्युः संसर्गाद्या गुणैश्चरः ॥

यथा यथा मयित्या च चित्रार्थ ? चित्रात्य प्रकाशिनी ।

? जन्तन्यमेवोक्त मनाभरण वासि यत् ॥

इति श्रीमत्कामिकारण्ये महातन्त्रे

विद्यापादे सप्तमपटलः ।

शिवाय नमः ।

जीवाश्च त्रिविधा ज्ञेयाः सकलाः प्रलयाकलाः ।
विज्ञानकेवलञ्चेति सकल^{स्त्वेषु}स्त्वेषु कथ्यते ॥

मायया मोहितो नित्यं मलेन दूषण्णदृक्क्रियः ।

भुञ्जानो विविधं कर्म संचितं तद्गह्वरं हु ॥

मत्तादित्रयसंसिद्धं पुर्यष्टकसमायुतः ।

बहुवक्ष्य प्राकृतैर्देहे भुज्यन्ते प्रकृतिजान्गुणान् ॥

का माया^{शा} मोहकी दृक्चास्यापि कीदृश^{शी} ॥

पुर्यष्टकेन चैत्रस्य उपयोगश्च को भवेत् ॥

ईश्वरः —

माया शक्तिर्विभोर्नित्या देहिनां परिमोहिका ।

मोहस्तु विषयासक्तिर्यया संसृते शुभा ॥

विषया द्विविधाः प्रोक्ता मोहिका मुष्मिकात्मना ।

स्रक्चन्द्रनादिरूपेण भिन्नानामुभया^{यो?}मल[ः] ॥

इयं स्ता वास्ति सं...ने फलमेषां सुखं मत^(म) ॥

चेदु^तनापि^{भि?}हितो धर्मानिष्यतावश्यकारणम् ॥

कर्मणो ज्ञायते सृष्टिर्जगतः पशुवारिवत् ॥

भुञ्जानो विविधान्भोगान्कर्म^{र्म}ण्यप्याज्येत्युनः^{र्ज} ॥

तृष्णातिरेकसंपृक्तः अत्रस्तौ भोग^{स्थो}/कोटिभिः ।

संसारचक्रे सततमेव^{र्व} भ्राम^{भ्य}ति मूढधीः ॥

पापान्यापि च कर्माणि कुरुते रागमोहितः ।

प्रत्यानीकनिवृत्त्यर्थं भुज्यमानस्य शर्मणः ॥

तेन दुःखमिह^ह मुहुर्विन्दते सुखमोहितः ।

तत्तदुःखमन्निधा प्रोक्तं भूतदैवात्मसंभवम् ॥

भुङ्क्ते पाशकर्मवशादनिच्छन्नापि दीनधीः ।

भोगो न विद्यया पुंसो बुद्धिप्रत्यनुरञ्जनम् ॥

सुरवदुःखादि विषया वेदना भोग इष्यते ।

बुद्धेर्बुद्धि^{र्}ति विशेषा हि सुरवाद्यर्था भवन्ति हि ॥

विद्यया ^{चा} ^{पु} ^{रे} ता ननु भुङ्क्ते जगत्पशुः ॥

उपकुर्वन्ति बुद्धेस्तु पराणि च पराणि वै ।

प्रकाशनेन बाह्यासा^{र्था}न् बुद्धौ वानयिष्यन्ति च ॥

पुंसो भोगाय सा बुद्धिरर्थकारानुरञ्जिता ।

कल्^लपते विषयोभूता विद्यया करणस्य हि ॥

बुद्ध्या च करणेनाथ बाह्यैश्च करणैः सह ।

घटादीन्करणस्पृष्टान्बाह्यार्थान्परिपश्यति ॥

कर्मेन्द्रियाणि चेष्टस्याच्चिकीर्षा पूर्वमस्तिका ।

उपयुक्तेषु मद्भोगे पुर्यष्टकमितीदृशाम् ॥

इति श्रीमत्कामिकारण्ये महातन्त्रे

विद्यापादेऽष्टमः पटलः ॥

शिवाय नमः ।

ऋषयः —

स्वप्ने पश्यति वस्तूनि सौडपि भोगोऽथवा न वा ।
कथं चालौकिकं वस्तु गृह्यते पुंस्तत्संविदा ॥

ईश्वरः —

चिन्ता तावन्नृणां दृष्टा सत्सु सत्सु च वस्तुषु ।
अकाण्डप्रसवा नैव करणादीन्यपेक्ष्यते ॥
भोगो हि द्विविधः पुंसः^(१) स्वप्नाभद्वारभेदतः ।
तीव्रमन्द्रा^{द्वि?} भेदोऽत्र कर्मणां स्यान्नियामकः ॥
इतिकर्तव्य^{ति?} पूर्णं या तु निर्वर्त्यते क्रिया ।
सातिसा पूर्णभोगाया^{य?} कल्पते ऽक्षाद्यपेक्षिणी ॥
स भोगो जागृता^{ग्र?} साध्या^{द्य?} इहामुत्र च सुस्फुटः ।
अस्फुटो जलरेखावदपर^(१) स्वप्नसंभवः ॥
पदहेतुः समुत्पाद्य^(१) शुभो वाप्यशुभोऽपि वा ।

४ [चिन्ता तावन्नृणां दृष्टा सत्सु सत्सु च वस्तुषु ॥
अकुण्डप्रसरा नैव करणादीन्यपेक्ष्यते ।
भोगो हि द्विविधः पुंसः^(१) स्वप्नाभद्वारभेदतः ॥
तीव्रमन्द्रा^{द्वि?} भेदोऽत्र कर्मणां स्यान्नियामकाः^{कः} ॥
इतिकर्तव्यतापूर्णं या तु निर्वर्त्यते क्रिया ॥
सातिसा^{तीव} पूर्णभोगाया^{य?} कल्पते ऽक्षाद्यपेक्षणी ।
स भोगो जागृता^{ग्र?} साध्या^{द्य?} इहामुत्र च सुस्फुटः ॥
अस्फुटो जलरेखावदपर^(१) स्वप्नसंभवः ।
पदहेतुः समुत्पाद्य^(१) शुभो वाप्यशुभोऽपि वा ॥
चिन्ता तावन्नृणां दृष्टा सत्सु सत्सु च वस्तुषु ।
अकुण्डप्रसरा नैव करणादीन्यपेक्ष्यते ॥]

Flol. 4a

पुंसो निमिलिताक्षस्य चिन्तेषा प्रतिजृम्भते ।
 अनिष्टा वैष्टरूपा वा स्वपराद्यभोपवर्जनी ॥
 इन्द्रियोपरमे सा तु जायते चैद्यदृच्छया ।
 तदा स्वप्नवदारव्येया वैद्यते विद्यया पद्मन ॥
 पद्मतामुपभुञ्जान सुरवदुःखं च विन्दति ।
 चिन्तादृष्टिर्यं पुंसां भोगार्था बाह्यवस्तुवत् ॥
 कल्पमेत्यापि सैषोक्ता शास्त्रेऽस्मिन्परमेश्वरे ।
 अहंकृतिप्रसूतैवा कल्पना सर्वभाविकी ॥
 क्षणमासाद्य कल्पाद्य कलाभेदान्विमाहते ।
 मन्यते योगिना चैषा परस्मिन्नणुचेतसि ॥
 र्दृढविषां श्रयं वस्तुनो योगाश्चित्तः ।
 भ्रमामुरव्याद्य क्रियाभेदैः कल्पना भ्रान्तिहेतुना ॥
 द्रव्येण वैपभुक्तेन धातुवैषम्यतोऽपि वा ।
 स्वप्ने निषिद्धरूपे तु प्रायश्चित्तं विधीयते ॥
 धर्मधर्मनिमित्तं च स्वप्नो जाग्रक्रियापयः ।

इति श्रीमत्कामिकारव्ये महातन्त्रे
 विद्यापादे नवमः पटलः ॥

शिवाय नमः ॥

ऋषयः —

अणूनां व्यापकत्वेन करणानि परार्थतः।

साकस्य बुद्धि करतो सर्वेषां न कुतो गतिः॥

ईश्वरः —

नियतिं न मवा सर्वं स्यापि नियामिका।

वर्णान्नमादिधर्माणां भुवि पार्थिववद्विजाः॥

येन यत्कर्मणा सिद्धं तत्तत्रैव नियच्छति।

अन्यथैकस्य योगेन सर्वयोगित्ववर्जितम्॥

कथं तर्हि सेमाविष्टो भूतः कस्यापि विग्रहः।

स्वप्नाति यित्सितानर्थान पीति परिजिह्वया

ईश्वरः —

आग्नि साध्यारणैः सृष्टि कारिका च न संव्रताः।

यथा तटा कनद्यादि बहूनामुपकारकम्॥

तथापि भूतो नो वाचि जिह्वया परकीयया।

तथापि पक्षामुत्पाद्य वाचि सत्यैव धावतः॥

यावत्साधारणोत्सर्गं तावच्छु नियमो मतः।

तेन नैषा नियता सिद्धा दुर्गुणान्नियमस्य च॥

इति कामिकारण्ये महातन्त्रे

विद्यापादे दशमः पत्रः॥

ऋषयः —

जानात्यणुः
ज्ञानत्यणुः कथं वा यान्तःकरणानां न साधवः ।

ज्ञातानि त्वा महेक्षाना बाह्याक्षैर्गहनोऽपि या ॥

ईश्वरः —

यदान्तःकरणौ नात्मा जानाति ज्ञेयमंसदः ।

क्षमा द्वयि गरु दृष्टं ज्ञानानां नियमेन हि ॥

सुरवादि प्रतिपत्तीनामपरोक्षत्वमिष्यते ।

कासांचित्प्रतिपत्तीनां परोक्षत्वं मुनीश्वराः ॥

तेनान्तःकरणा नाना ^{त्वा} मन्तार्येव ^{च?} तानि वै ।

विद्या बुद्धिरहंकारो मत्त्वं ^न इत्यत्र चादिमा ^{मम} ॥

सुरवादौ प्रतिपत्तव्ये गेयेऽपि नृत्तयेत् ।

दुर्बलं नास्मिन्ने कुर्यान्मदो ह्यर्थे प्रगल्भते ॥

तथानादिर्मलोऽप्येव (इ) तत्र शान्तिसमन्वितः ।

न निरुणा ध्यहि चैतन्यसर्पहौदिकमप्यणोः ॥

यथा ज्ञानं विनाप्योऽयं प्रतीतो मोहकादिषु ।

तथा निरोधिका शान्ति मूलाभ्यो ^{स्यो?} वधार्यताम् ॥

विचित्रशक्तये भावा विचित्रज्ञानगोचराः ।

नानाविधस्य कार्यस्य ^भ ह्यजन्मतं कुर्वतः ॥

? तस्यां मूल निरुद्रौ सहजज्ञानवानपि ।

शिववत्कर्तृत्वे सर्वज्ञत्वे च सत्यापि ॥

न करोति न जानाति परं मुह्यति बालवत् ।

तदा य ^(४) सात्यते सोऽयं गुरुणा करुणाब्धिना ॥

? Fol. 15a.

तदास्य पु^{हक ?}त्कला ह्येषा ज्ञानशक्तिः प्रसर्पति ।
 दि^{शा}शाला नवच्छिन्ना निराध्यं निरगला ॥
 सविपर्या चररूपा च विषयात्मतिलम्बिनी ।
 अपि सूक्ष्मतरेष्वर्थेष्वनान्तकप्रसर्पिणी ॥
 अतीतानागतार्थं न्यनान्नशब्दपरिमोहिनी ।
 जानाबसादृतानर्थात् सुज्ञा . . . गलः ॥
 तद्विसूलक्षणमात्मानं ज्ञात्वा च परिहृत्य . . . ।
 निजानन्दमहाम्भोदौ यथा^{या ?} मिदुत्पत्ताकुलः ॥
 सा मुक्तस्तत्त्वनिर्वा तदेव परमं पदः ।
 मृ^{म ?}ग्यङ्गसमिर्वैर्यो हिव द्विजोत्तमाः ॥
 षातत्प्ररूपलाभार्थं तप्यते हि तपो महत् ।
 व्रतानि दानयज्ञाश्च नियमाभ्याप्यनेकशः ॥
 वर्णाश्रमप्रयुक्ताश्च नित्यनैमित्तिकावपि ।
 अव्यक्तचालकफलाः पर्यवस्यन्ति चान्द्रवैः ॥

शेषयः —

कथं न प्रलापरुद्धस्य शरीरे ज्ञानसंभनः ।
 यथा . . . न्न जानाति तथ्या^{थं न}न्न चापि किञ्चन ॥

ईश्वरः —

सन्ति मायाप्रसूतानि करणान्यस्य देहिनः ।
 प्रादेशिकाणि^{नि} भागार्थ^{भो ?}कर्मणा भवसद्गुणाम् ।
 पिपासु^ममापि साध्ये^न नैथौ^{यथा} नैवालमम्पुनि ।
 तथा प्रसारितै^{नैजस्तु}स्तु करणैर्भोगसिद्धये ॥

ममलो यच्छादधच्छादधः पुंसः करणानि च ।
 शरीर एव चन्तत्रै तेन सा निश्चित^{ता} ॥
 कार्यते परमाणूनां कथं नाशौ भवेद्भद ॥

ईश्वरः —

आ^अदृष्टिर्नै हि भावानां नाश इत्युच्यते द्विजाः ॥
 स एव च तिरौभावो^{स्वस्त} तन्तुच्छेदस्वरूपतः ।
 अत्यन्तसंकुचदृष्टाकालावस्था ह्यणुर्मनः ॥
 मायायास्तावदाजज्ञात सदा तस्य तिरौहिनी ।

Fl. 154? ऋषयः —

त्रा? तत्र वस्थापरित्यागे कारणमकी भवे^{मेका भवेदृष्ट} बृह ॥
 पूर्वावस्थापरित्यागे दुष्टं सर्वत्र कारणम् ॥

ईश्वरः —

मायायाः प्रथमारम्भे कारणं यन्त^{त्तु?} दर्शितम् ॥
 त^{हृद?} भगत्रापि मन्तव्यं नापरं किञ्चन द्विजाः ।

ऋषयः —

ह्यापिनी यदि मायेयमात्मवत्संमता विभौ ॥
 तथा च तत्समुत्थानमायानां मूर्तिद्वालिनाम् ।
 नित्यं वै स्वयं प्रसज्येत प्रत्युप्तमाणिवत्प्रभौ ॥

ईश्वरः —

व्यापित्वं नैदृशं विप्रा मायाया इह संमतम् ॥
 किञ्च^{चैष} ऋषयः कार्याणां^{कार्यत्वात्कृत्वा धाता यथा?} कापित्वा^{कै} द्वाप्यं तो यते ॥
 यथा स्वविषयं सर्व^{वै} सामान्यं व्याप्य वर्तते ।
 तथैयमपि सा व्याप्य स्वकार्यमधितिष्ठति ॥

^ककालादि क्षिति पर्यन्त कार्य^{स्थो ?} ऊर्ध्वमध्यं या ।
 वर्तते कार्यनिर्मुक्ता संपुट^{य ?} द्वया^{य ?} रूपिणी ॥
 ऊर्ध्वा^{दा}स्य^{स्य} रव्याते तेनारव्या अं सं श्रये ।
 कलाया अपि विस्तारा ऊर्ध्वं शतगुणाधिका ॥
 तदधः संपुट^{रुत्वा} रूप स्व सन्ति महौजसः ।
 अजेस्वरस्तु साध्यं तथा हरिहरप्रभुः ॥
 दशैशान स्थिकालं बभौ पाति उदेरितः ।
 ऊर्ध्वे च संपुटे विप्रा रुद्रषट्कं निबोधत ॥
 क्षेमीश्वरो ब्रह्मस्वामी विद्यैशानस्ततः परः ।
 विष्णोस्वरः शिवश्चैव अनन्तस्तु चैव हि ॥
 ऊर्ध्वमायापुटस्थास्तु पाते रुद्राः प्रकीर्तिताः ।
 माया मध्ये भवदेतेषु वसिषु ॥
 का माया सा कथं सिद्धा ^{जाकारेऽस्याञ्ज} जाकारेऽस्याञ्ज कीदृशः ।
 एकेव कथमेतानि सत्त्वानि जनयिष्यति ॥

ईश्वरः —

माया^{सौ} तौ^{या} य न दुर्ज्ञेया सूक्ष्मापि च मुनीश्वराः ।

⊗ ~~~~~

Fl 17a

^{के}गुणाञ्जयः सत्त्वमु^{रवां} कौ^{के} स्यं चेतना इति ।
 दृढं पञ्चात्मकं ज्ञानं सिद्धिः पञ्चा^{निष्ठा}त्मिक^{त्वियात्} त्वयम् ॥
 निमित्तभेदादेवैषा भवेदष्टविधा द्विजाः ।
 सा सिद्धिका देवधर्मा यदा हेत्वन्तरोचिता ॥

⊗ जोडशापत्रस्थानि पद्यानि (३९५, ३९६, ३९८) पुटेषु लिखितानि

Fol 16a

कलादि क्षितिपर्यन्तैः स्वकार्यैः परिभाष्यते ।
 आविर्भवतिरोभावधर्मकाः स्वाश्रयास्तथा ॥
 सर्वे भावास्ततो नित्यं स्थूलसूक्ष्मद्वयात्मकाः ।
 अव्यक्तता तु सूक्ष्मत्वं व्यक्तता स्थूलरूपता ॥
 कारणं कार्यतः सूक्ष्मं तथा व्यक्तेतरावृतः ।
 धरावस्थामपेक्ष्यं सूक्ष्मावस्था मृदो भवेत् ॥
 भूम्यैकदेशमृत्पिण्डं सूक्ष्मावस्था मुनीश्वराः ।
 गन्धतन्मात्रभावस्तु सूक्ष्मावस्था तु वो मत् ॥
 तन्मात्रस्यातिसूक्ष्मात्मा अहंकारैकदेशतः ।
 अत्यन्तसूक्ष्मावस्थैकदेशी बुद्धेरहंकृतः ॥
 ? अतिसूक्ष्मतरावस्था स्यात्कलैकदेशतः ।
 ? ततश्चास्त्रिताः सूक्ष्मावस्था माया स इष्यते ॥
 एवं परमसूक्ष्मा यावस्था मायेति सेष्यताम् ।
 आविर्भवन्ति तस्याश्च कलाद्यास्तत्त्वराशयः ॥
 एवं परमसूक्ष्मा या व्यापिनी सैकदेशतः ।
 कलाभावेन वर्तते मायायाः स्थौल्यमादिशः ॥
 - - - - - कलापि स्यात्प्रकीर्तिता ।
 कलापि स्थैः ?
 जालापि स्थैकदेशेन स्थौल्यं याति ततो परम् ॥
 आविर्भवौ ह्ययं तेषां च स्थौल्य - - - ते ।
 एवं क्षित्यन्तमेष्टव्या मायावस्था मुनीश्वराः ॥
 कैवलानां तथा वा स्युः सूक्ष्मा - - - हेष्यते ।
 स्वांशानां च कपालानि एव - - - तमिष्यते ॥

पूर्वावस्थापरित्यागादवस्थान्तरत्वा ततः ।
 सृष्टिप्रकारो ह्येषोऽपि द्विधा सृष्टिस्ततो मता ॥
 ज्ञानैरेभि[ः] किमीज्ञान वियुक्तमप्रगल्भते ।

ईश्वरः —

Fol. 16h

ज्ञानक्रियामिदा^(न) त्वं ज्ञातत्वं तावदि^(प्य) ताम् ॥
 क्रिया च फलहीना नो छेदनादौ तथैक्षणात् ।
 ज्ञानक्रिया फलं ज्ञानं यदेतदुपलभ्यते ॥
 अन्यत्र ददतो लग्नछेदने ताच्छिदा यथा ।
 किंच स्पष्टमिदं ज्ञानं प्रत्यक्षमवधार्यते ॥
 शक्यते नापत्नापोऽस्य तत एव प्रमाणतः ।
 स एव च तदा ज्ञानमपरं ध्रुवमिष्यते ॥
 क्रियान्तरसमुत्पत्तौ तस्याप्येवमवस्थिते ।
 न क्वापि लभ्यते तस्य नित्यामिति ततः परः ॥
 सुभातमङ्गयोर्दृष्टैरुभयं नोपलभ्यते ।
 यदत्र नित्यं विज्ञानभासनं भासकात्मकम् ॥
 देव सात्मनो रूपमिति सम्यग्विभाव्यताम् ।
 स्मृतिरप्येवमेवाह साक्ष येनेत्यतः खलु ॥
 अतो न ज्ञानयोगे^{शो गेग} ज्ञानं बुद्धेर्ज्ञातृ^(त्वि) मिष्यताम् ।
 धर्मदेर्बुद्धिधर्मत्वमेव^{हेतु} प्रतीयताम् ॥
 अविकारी यतो ज्ञानाज्ञानयो^{ह्य} ह्येकधर्मिणोः ।
 अस्ति भेदस्ततश्चायं विकारी स्यात्प्रकल्पितः ॥
 अतो विकारो धर्मद्वौ धर्मिणो नापराध्याति ।
 तस्माच्चैरेव^{तस्माच्चैरेव} धर्मद्वौः स्वकार्यैर्जन्यते बहु ॥

सुरवसिद्धि^{क्षि}र्धर्मेण जन्यते ^{चाप्यनेत्या} शास्त्रते^{स्त} च्युता ।
 सुर^{श्ले}व नानाविधै चित्रसाधना धीर्ममाधिक^{का}ः ॥
 इ^ह लोकांतरे चापि समा सा भू^हवमीरितम् ।
 यदा निवृत्ते रजसि शुद्ध^{तत्त्वे} ततौ भवेत् ॥
 सदाचारवतः पुंसि शिवस्य करुणा पतेः ।
 ... दिह भोगेषु प्रकृष्टस्याभिलाषया ॥
 तदा दर्शनसिद्धार्था जिज्ञासा जायते पश्ये ।
 ततो दर्शनसंसिद्धे^{स्त} तज्ज्ञानं सुदृढं भवेत् ॥
 सा सिद्धिरुच्यते सा च दशधा कथ्यते यथा

अजायत यदा पुंसां सिद्धिदा सिद्धिदा मता ।
 आध्यात्मिकादिदुःखानां प्रत्येकं परिवायिकाः ॥
 तदर्थमेव निष्पादात्तदा^{रब्धे}ख्याति समीरिता ।
 दिक्षात्र भ्रवणादेव यदा कृत्स्नाद्यगोचरा ॥
 सा सिद्धिरपरान्या तु स्वयं शास्त्रविचारणात् ।
 गुरुतोऽधि^गत्य वा शास्त्रमन्या वैविध्यमप्यदुः ।
 दानाद्यैर्दुष्कृतं सैया या सिद्धिः सापरा मता ॥
 तत्पात्रमेव हि जगत्^{त्वा ?}करणं न परं ततः ।
 तदेव ब्रह्म विज्ञेयं कैवल्याये^{ति} दृशनिम् ॥
 अन्यदिन्द्रियचैतन्यदृशनिमस्ति का ।
 इन्द्रियाणां प्रवृत्तिरूप निवृत्तिरूप यदाश्रितः^{ता} ॥
 तदेवे^{ति ?}ति मनः प्राहुस्तदेव प्राप्तिमित्यपि ।
 निरुपाख्य महाबुद्धिस्व... ब्राह्मणापरम् ॥
 तदेव प्राप्यमित्याहु रहुंकारैकवादिनः ।
 ज्ञानं बहुविधं वात्र धारावहनशीलकम् ॥
 सैकैतवासनायोगाद्भवेत् वत्सरकारणम् ।
 ततोऽधिकं न किञ्चित्तु वस्त्विति प्र^{ति}येदिरै ॥
 बुद्धिरिच्छा सुर^व द्वेषोऽसुरवं यत्नौ वृषावृषौ ।
 संस्कारभ्येति जीवानां धर्म इत्यपरे विदुः ॥
 बुद्धिमेव हि ते जी^वधर्मत्वतो वापरं चितम् ।
 अन्यैऽवधारणं हित्वा सर्वधर्मप्यर्थसंचयम् ॥
 य स्यादस्ति चैत्याह गुणसिद्धा हि ते मताः ।
 गुणानां बलरूपत्वात्तद्रूपस्यैव चिन्तनात् ॥

वासुदेवो हि जगतः प्रसूतिर्नापरं त्विति ।
 अन्यक्तमेव मन्यन्ते गुणकारणतौक्तिकः ॥
 जीवमेव परे प्राहुः प्राप्य नापरमेस्वरः ।
 प्राणादिभूतसन्द्देह^{न्दो?}मपरे चैतनां विदुः ॥
 कालौ भूतात्मकं जीवमणुरहं प्रचक्षते ।
 शरीरमेव मन्यन्ते जीवं नात न्विता पुनः ॥
 ज्योति^(?)शास्त्रविद्^{दो}धीरा भुवनप्राप्तिमेव हि ।
 मोहमाहुरिमे भूतसिद्धाः पूर्वे च संमताः ॥
 प्राप्यैकजात्यतः सिद्धिदुःशकं परिकीर्तितम् ।
 प्रत्येकमष्टधा भावादशीतिरिति सिद्ध्यः ॥
 दुष्टि^{तु}संख्यानुसारेण ज्ञातव्यात्त्वदशाधिकः ।

ऋषयः —

ननु पञ्चात्मिकी सिद्धिः कस्यचित्प्राप्तिकारणम्
 तथैता अपि तत्त्वानां प्राप्तये कारणं द्विजाः ॥
 अर्थसिद्धिप्रदा ख्याता ज्ञानरूप^{यो}भयापि च ।
 तुष्टैर्वैराग्यभूतत्वान्नामूषां सिद्धितौचिता ॥
 इति कामिकारण्ये महातन्त्रे
 विद्यापादे ऽकादशपटलः ॥
 शिवाय नमः ॥

ऋषयः —

? सिद्धान्तसिद्धविज्ञानं न कस्मात् सिद्धिरुच्यते ।
कस्माच्चोपनिषत्सिद्धं ज्ञानमात्रं न कीर्तितम् ॥

ईश्वरः —

मत्तै निवृत्तिज्ञानादीक्षया वा मुनीश्वराः ।
परमात्मा न विज्ञातस्तमा कैवल्यमश्नुते ॥
न हि तद्विषयज्ञानं^(नं) बुद्धिधर्मो मुनीश्वराः ।
किं तु स्वरूपचैतन्यमात्रमावरणैरितम् ॥
सिद्धे न द्वा तत्परिकीर्तितम्
सिद्धान्तं नैव वेदान्ते विशेषः कोऽपि विद्यते ।
परमात्मपरिज्ञानादुभयोरपि निवृत्तिः ॥
कथ्यते वस्तु सुषोऽपि तुल्यमेव निरूप्यते ।
भिद्यते हृदयग्रन्थिं छिद्यन्ते^{ते?} सर्वसंशयः ॥
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ।
चत्वारि वाक् परिमिता आत्मवात्मय^{ज्ञ?} हृत्यपि ॥
यजु त्वेव शिरस्तस्येत्यादे बिन्दुप्रसाधने ।
न्यग्रोधस्यास्य महतास्त्रिति सूक्ष्मे वदन्त्यसौ ॥
अग्राह्ये जगतः सूर्तिं मायान्तेन ब्रवीति हि ।
मायामयमिदं सर्वमद्वैतमिति यद्वादेत् ॥
मायातिरिक्तहेतुर्थमिह नेति ब्रवीति ज^{ज्ञ} ।
वदानं . . . तौक्तिस्तु जगतो य मुनीश्वराः ॥
मायाया ब्रह्मशब्दत्वात् सा र्धीच्छाति विरोधिनी ।

ईश्वरः —

No. 188

ज्ञानि... व सौ द्वौ तौ देतौ पाति पशू निव ।
 यथोपनिषदो ब्रूयु^{रु} सिद्धान्तोऽपि पशुं तथा ॥
 तस्मादभेदसिद्धान्ता वेदयो प्रतिपादने ।
 सिद्धिरैवं समारव्याता विद्यया वेत्ति त... पुः ॥
 एतेन ज्ञानमप्युक्तं तु... मिहा निबोधत ।
 धर्माद्यैः सात्त्विकैरीषद्युक्तिधर्मादिकं च यत् ॥
 नानरसिद्धेन... प्रकारेणात्मदुर्ज्ञे ॥
 अत्यस्यमाने बहुशस्तृप्तिस्त्वत्र प्रजायते ॥
 वैराग्यदन्यपीपाये तेन सा दशधा स्मृता ।
 वैराग्यहेतुभूतेन प्रत्येकं दशधा भवत् ॥
 व्याधित प्राणिसंघट्ट्या काद्य... बुकैरपि ।
 अजजुना रौदनाभो... इकस्मादेव सिद्धतः ॥
 प्रतिग्रहदशद्वैज्य विरक्तिर्दशधा भवेत् ।
 तत्कर्तुं तुष्ट्योर्यद्वा चत्वारश्चादिहापि काः ॥
 जुगुप्सा ह्यात्मिकीत्याद्या निस्वाचैव प्ररोदिका ।
 विडम्बा कामभूज्यैव तथा वैखानसाभिधा ॥
 वैराग्येण प्रोक्तस्तु विपर्ययैर्नापि भूयते ।
 शेष्वर्यमाणिमाद्यष्टभेदभिन्नं समासतः ॥
 योगिनामितरेषां तु नानाभुवनवासिनाम् ।
 प्रत्येकमष्टधा भेदाज्जातुष्षष्टिमुदाहृतम् ॥
 ब्रह्मादीनां बहुगुणं समासादि विभागितम् ।
 अणिमा महिमा चैव गरिमा लघ्विमा तथा ॥

ईशित्वं च वशित्वं च प्राप्तिः प्राकाम्यमेव च ।

धर्मा दशधा ज्ञेया सिवित्तिद्वपर्ययात् ॥

सोऽयमेव ?

स धर्मेण पुनर्जन्तुर्निन्दितां कुरुते क्रियाम् ।

धर्मेष्वनाभिरमते न ऋणोति गुरोर्वचः ॥

fol. 19a

द्रौहमेवा^न च साधूनां नित्यमेव चिकीर्षति ।

जुगुप्सते निजां भार्या परभार्या च काङ्क्षते ॥

चर्यादौ वर्तते नित्यं परस्वहरणौद्यतः ।

दयादेज्ञानं न जानाति क्रोधमेवानुवर्तते ॥

बुद्ध्या त्वधर्मद्रष्टा^{स्व?} रजस्यत्वं निवर्तते ।

समस्तु^त केवलनिष्ठा^{धु?} वा प्राप्नोत्यज्ञानकारणम् ॥

तदा विपर्ययज्ञानं जायते^{ज्ञानं वा ज्ञानं} ज्ञाना मानकम् ।

तमो मोहो महामोह^{हस्तामि स्रज्ज्ञाना} स्वामिप्रोवासपूर्वकः ॥

तामिस्रं^{ज्ञ इति} तु त तस्यैते पञ्च भेद^{दाः} समासिनः^{सतः} ।

अनात्म^{न्या} ननात्मबुद्धिर्या^{अनध्यासो} न अमस्यास विपर्ययः ॥

मोहः परमबुद्धिर्या त्वणिमादिषु सिद्धिषु ।

द्रष्टा न स विकार्येषु परत्वं प्रत्ययात्मक[ः] ॥

विपर्ययो महामोहस्तामिस्रोऽपि न^{निग} गद्यते ।

यः संतापो^{पापि ?} विवोको यः स चांशाद^{दं} दशधा ततः ॥

इत्थमेवान्धतामिस्रोऽक्षीहेषु^{सन्धिषु} सन्धिषु ।

? उपधाते परेभ्या ते दुःखं^{खं} स्यात् चिन्तु पञ्चमः ॥

चतुष्पष्टि प्रकारोऽयं व्याख्यातो वो विपर्ययः ।

अत्रैराग्यदृष्ट्या^{ग्या ज्ञा ?} सिद्ध्या तुष्टिपूर्वविपर्ययात् ॥

अथैराग्येण पुरुषो विषयेऽत्यनुरज्यते ।

जुगुप्सते न तान्भावान्जुगुप्साविषया^{स्मि?} ये ॥

^{आनन्दति}

अनिन्दति च सर्वत्र न दोषलवमीक्षते ।

अणिमाद्यकाभावः शरीरेऽशक्तिरेव च ॥

साक्षात्किं द्वादशाविधा ऐश्वर्यं च प्रकीर्तितम् ।

एवं धर्मादिभिर्बुद्धौ विद्याविषयसिद्ध्ये ॥

अयं प्रत्यक्षसहितैः . . . क्रियते जनैः ।

जिज्ञासा[?] ईश्वरैच्छातः क्रियाशक्त्या प्रचोदिता ॥

अश्नु^{आश्नु}चात्र यथा बाह्यमीरये^{हि} बहुरिन्द्रियम् ।

तत्प्रेरितो बहिर्देवसमर्थमधि तिष्ठति ॥

ततः संजायते वस्तु विपर्ययज्ञानमुक्तवत् ।

अपसृत्य ततः शीघ्रमहंकारं विशी^{नः?}न्मतः ॥

ज्ञानं ममेत्यहंकारवृत्तिः संजायते ततः ।

अहंबुद्धिः समारब्धा ततो बुद्धिः प्रवर्तते ॥

पूर्वानुभूतसंधान भावना बललम्बिता ।

स एवायमिति ज्ञानवत्सा^{ख्यात?} चत्त्वनिष्क्रियम् ॥

त्रिकालविषया बुद्धिः प्रत्ययं जनयत्यपि ।

भावनाशब्दलिङ्गादिसाधना चित्रशक्तिका ॥

भोक्ताथ विद्यया भोगान्भुङ्क्ते स प्रत्ययात्मकान्

एवं ज्ञानक्रिया ज्ञातुस्तत्तत्प्रत्ययगाहिनी ॥

देहेन्द्रियादिभ्या प्रा^{पुत्रा} स मेवोपपादिता ।

ईश्वरैच्छां समाज्ञातुस्तत्तत्प्रत्ययगाहिनी ॥

देहेन्द्रियादिभ्यापृत्या सममेवोपपादि^{ता?} ॥

..... ज्ञात्वा ज्ञेयं जिज्ञासते पशुः ॥

Flol. 19. 6

[]
अथैराग्येण
पुरुषो विषये
इव भाति ।

ज्ञातपूर्वेषु जिज्ञासां^{सा} संस्कारोपजायते ।
इतरेषु परोत्कण्ठा जायतेऽपि शिवाज्ञया ॥
इति कामिकारण्ये महातन्त्रे
विद्यापादे द्वादशपटलः ॥

ईश्वरः —

स्वरूपमिति विप्रेन्द्राः पद्मनाः ^{यात्} यः प्रकाशितम् ।
 ऽषामैमं ^{वा} धुना वक्ष्ये भेदमैत्रं निबोधत ॥

ऋषयः —

Fol. 20a

पद्मावस्तु चतुष्पादो द्विपादश्चेति इह [?] श्रूमः ।
 देहमात्रं ^{त्रं} मभवञ्छ्रुतो तत्कथं परमेश्वरः ॥

ईश्वरः —

गतिः शब्दप्रयोगेषु गौणमुख्यमिति द्विधा ।
^{अभिधी वृत्तिमाश्रित्य} अभिमी वृत्त्यमाश्रित्य मुख्ये मुख्यः प्रयुज्यते ॥
^{गुण} इष्टव्यप्रतीतिमाधातुं ^[गौणे ?] गुणः प्रयुज्यते ।
 विदुः ^{दात्र ?} पद्मसाधर्म्यमभिप्रेत्य शरीरिषु ॥
 पद्मशब्दं [?] प्रयुक्तोऽयं नान्यथा मुनिपुङ्गवाः ॥
 बद्धयन्ते पद्मावः पाशा न स्वैरप्रवृत्तयः ॥
^{वृत्त्य ?} वृत्त्यधीनाश्च संतुष्टैः ^{सौ ?} वृत्तौ श्रैयो व्रजन्ति च ॥
 हिताहिताप्तिहानार्थमुपाये मूढचेतनाः ।
^{गवयः ?} गवायाः पद्मावो दृष्टास्तत्साधर्म्यमिहास्ति वै ॥
 तैर्नैते पद्मावः प्रोक्तास्तत्साधर्म्यविवक्षया ।
 प्रति तत्रापि मूढाश्च प्रवेद्यान्ते मत्तादिभिः ॥
 न हि लोकान्तरप्राप्तौ तद्धृत्तेः श्वरवृत्तयः ।
 विरोधकत्वे साधर्म्यात्पादात्वं च मत्तादिषु ॥
 पद्मावस्त्रिविधा ज्ञेयाः सकलाः प्रलयाकलाः ।
 विज्ञानकेवलाश्चेति तेषां लक्षणमुच्यते ॥

मायाकर्ममलैर्युक्तः सकलस्तत्र कथ्यते ।
मलकर्मयुतौ विप्रा प्रलयाकल इष्यते ॥

अर्थः —

धर्मणो बुद्धिधर्मत्वात्^द बुद्धेः प्रकृतिजं तमः ।
अयौ द्वयत्वात् प्रकृते ते मायारहितः^{ता} कथम् ॥
विनात्र कारणं कार्ये कदाचिन्तानि तिष्ठते ।
तथा महोषे संसारौ मायायां कर्मणो बलम् ॥
मायाभावे कथं कर्म कर्मभावे कथं न सा^{न सा?} ।
ततः क्रमा^{क्रमान्} समायोगी^{समायोगी} मौ^{मौ} नै^{नै}त्युच्यते कथम् ॥

Fiol 204

इति श्रवणः —

प्राकृतिं^{तं} कार्यमत्रोक्तं मायो^{येति}ति भुवनादिकम् ।
अक्षयं सकलो विप्राः प्रकृते^{पु} पुरुषस्य च ॥
विवेकदृष्टिनिन्मुक्तः सृष्ट्या प्रकृतिलीलया ।
मायोदरादनिष्क्रान्तः दृष्ट्या प्रलयाकलः ॥
न मुक्तस्ताव मायस्यात् अतत्कर्मसमाश्रयः ।
मतेन^{ले?} छन्दश्चैतन्यस्वरूपे^{णा?} नावतिष्ठते ॥
गुणतत्त्वौर्ध्वभुवने भुङ्क्ते भोगान्स्वकर्मणा ।
प्रधानपुरुषज्ञानीत्वा दृष्टाः कर्म जायते ॥
भुवनेषु ततो^{तो} भोगः प्रकृतेरूर्ध्ववस्तुषु ।
पञ्च मायाप्रसूतानि तत्त्वानि गुणमूर्धनि ॥
वर्तमानान्यनुल्लङ्घ्य कथमेष शिवं विशेत् ।
गुणात्ममात्रविज्ञानान्न कलादेरपि क्षयः ॥

भवेद्गुणविवेकोऽपि युक्तः^{१३} स्यादन्यथा यदि ।
 मायामपि यदा विद्यात् प्रधानपुरुषो विदुः ॥
 विज्ञानकेवला जीवा स एव सकला भवेत् ।
 मायामतीत्य वर्तेत यदा प्रलयकेवलः^{१४} ॥
 तदा सोऽपि समाख्यातो विज्ञानाकलसंख्यया ।
 मायोर्ध्वः^{१५} तमानोऽपि सोऽयं विज्ञानकेवलः^{१६} ॥
 मल्लेन रुद्धचैतन्यो न मुक्त इति कथ्यते ।
 विद्याप्ययं समाख्यातो विप्रा विज्ञानकेवलः^{१७} ॥
 इति कामिकारव्ये महातन्त्रे
 विद्यापादे त्रयोदशः पटलः ॥

[चिन्तनदशाः पटलः]

ईश्वरः —

एवमुक्तः पशुर्विप्राः पाशं भृणुत संप्राप्ति ।

स च पञ्चविधः पाशो मलादिप्रविभागतः ॥

मलः कर्म च माया च शक्तिर्या^[वि] निरोधिका ।

बिन्दुश्च पशुभेदेन ^{त्वेभिर्हि} यैरेहि बाध्यते पशुः ॥

तथानादिमलस्त्वेकस्मिन् इ... शतावृतः ।

दृक्क्रियाच्छादकः पुंसः^{सो?} विशुद्धस्य स्वभावतः^{८३}

पशुत्वव्यवहारस्य निमित्तं त्रिविधाणुषु ।

यत्^{सद?} भावमात्रेण न च मोक्ष^{क्षे} व्यबास्थितः ॥

अप्याहे^{ते?} मले ह्यास्मिन् सर्वत्रोदितदृक्क्रिया^{यः?} ।

निरातङ्गं निराबाधं शिवत्वमधिगच्छति ॥

चिद्रूपस्तावदात्माय मवभासात्प्रतीयते ।

स्वे^{स्व?} द्यनाच्छाद्यते स्वापे केनापि खलु वस्तुना ॥

प्रतीतिसिद्धं^{सु?} सर्वेषां विवेक^{को मो}य विपश्चिताम् ।

यावत्कालो^{न?} प्रवर्तते तावन्नाच्छादयेत्यणुम् ॥

प्रकाशते^{शि} गृहे दीपे^{ये} स्तिमिरं जैव सर्पति ।

यावत्कालोपरमते तावदेव प्रसर्पति ॥

एषा हि दृश्यतेऽवस्था निद्रोपक्रमकारिणी ।

धर्माधर्मात्मकं कर्म प्रति^{बाध्ति?} पान्ते यदि द्विजाः ॥

सुखदुःखविचित्रत्वे न हि हेतु^{तुं} भू^{म?} पशोः ।

स्वभाववादो नैवात्र क^{क्र}मते संश्रितव्रताः ॥

स्वभावो यदि भावः स्यान्न किञ्चित्कथितं ततः ।
 स्वभावव्यातिरिक्तेषु ?
 भावतीरेकिवैदेषु तदा नामान्तरं^{१०३} द्विजाः ॥

स्वभावश्च पदार्थानां यावद्भावं हि लक्ष्यते ।
 नान्तर्यस्य विपर्यासस्तदा वैदी दृढो व न ॥
 तथा च दुःखिनः पुंसौ दुःखितोऽप्युपलक्ष्यते ।
 न हि स्वभाववैधुर्ययैकस्योति समञ्जसम् ॥
 एकदैव न वै दृष्टं स्वभावद्वेधमैकनम् ।
 अस्वभावविवादोऽयं कथञ्चिन्नोपपद्यते ॥
 अनिदं प्रथमं चैतत्कर्म पुंसां द्विजोत्तमाः ।
 अनादे सिद्धसंसारे प्रत आदिर्म लक्ष्यते ॥
 माया कलादि क्षित्यन्तकार्यहेतुरिवेक्ष्यते ।
 भावात्मिका त्रियं माया सूक्ष्मरूपा द्विजोत्तमाः ।
 स्वकार्यक्षितिदेहादेः कारणत्वेन लक्ष्यते ।
 तावदैतत्परिज्ञानं न कार्यं कारणादृते ॥
 घटादे^{१०४} कारणं मृत्स्यात्तस्या भूस्तत्र
 एवं कारणविज्ञानतिर्यत्र माया हि सा स्मृता ॥

ऋषयः —

मायाया जन्यते विश्वं कथमैतच्चराचरम् ।
 कलादयश्च किंरूपाः—कद्विद्विषयतः ॥ ?

ईश्वरः —

Fig. 22a

माया चिज्ञान्तमायाति देन केनाकुलीकृतः ।
 ततः कालां प्रसूयेत रागाविद्ये क वा पुनः ॥
 पूर्वतः कथिता सम्यक् कला मलविदारिका ।
 विद्याणोः करणं प्रोक्तं नियतिश्च नियामिका ॥

पुराणनवभेदादिहेतुः कार्यस्य वस्तुनः ।
 कालो रागस्तु पुरुषे जनयेद्वैगलीलिताम् ॥
 पुंसोऽक्षयः कर्तृभावस्तु तातत्पञ्चकसंश्रयः ।
 कलातो जायते वक्तुं गुणतत्त्वस्य कारणम् ॥
 अभेद्या बुद्धिरुत्पन्ना कारणं पुरुषतत्त्वाः ।
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव गुणैस्तत्त्वप्रकाशिका ॥
 सत्त्वं रजःक्रियाहेतुस्तमस्तत्त्वावरणात्मकम् ।
 बुद्धौ भवेदहंकारस्त्रिविधः स प्रकीर्तितम् ॥
 येन जीवति संसक्तस्तथा गवयिते पशुः ।
 साष्टि सात्त्विके राजसम् तामसश्चैति कथ्यते ॥
 सात्त्विकास्तत्र जायन्ते मनोबुद्धीन्द्रियाणि च ।
 वैकारिका त्कर्मदेवा जायन्ते कर्मसिद्ध्ये ॥
 तन्मात्राणि तु भूतादैर्येभ्यो भूतसमुद्भवः ।
 श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वा च नासा दिन्द्रियपञ्चकम् ॥
 वाक् पाद पाणि पायूपस्थाः कर्मेन्द्रियाणि च ।
 तन्मात्राणि तु भूतानां सूक्ष्मावस्थाः प्रकीर्तिताः ॥
 श्रोत्रेण गृह्यते शब्दः स्पर्शस्तु स्पर्शनिर्णयः ।
 रूपस्याग्रहकं चक्षुरसस्य रसना इति ॥
 घ्राणेन्द्रियं तु गन्धस्य ग्रहकं परिकीर्तितम् ॥
 वादादानविहरणमुत्सर्गसुखं तद्वै ॥
 कर्मेन्द्रियाणां व्यापाराः क्रमेण परिकीर्तिताः ।
 आकाशं वायुरग्निश्च सत्तिलं धारिणी क्रमात् ॥
 तत्प्राज्ञेभ्यः प्रजायन्ते भूतनाम्मानि सुव्रताः ।
 शब्दैकगुणमाकाशं शब्दस्पर्शगुणौ मरुतः ॥

शब्दस्पर्शरूपगुणः कृद्गान्धः परिकीर्तितः ।

शब्दस्पर्शरूपरसगुणमापः ^{गो आयः} प्रकीर्तिताः ॥

शब्दस्पर्शरूपरसगन्धयुक्ता वसुन्धरा ।

अवकाशप्रदं ^ॐ व्योम ^{म अ} मूहणं मरुतः क्रिया ॥

पावकस्य क्रिया पाक अपां संग्रहणं क्रिया ।

पृथिव्या धारणं कर्म भूतव्यापार ईरितः ॥

इति कामिकारण्ये महातन्त्रे

विद्यापादे चतुर्दशपटलः ॥

[पञ्चदशः पटलः]

ऋषयः —

वसुधादेर्भरणशब्द इत्येतद्व्युत्पत्तौ दितम् ।

रूपादप्यानुगुण्येन शब्दभेदो हि ... बाम् ॥

? यानन्दाश्रयवर्तिनः ।

न च सापि दृशः शब्दः कथं तेषां गुणो भवेत् ॥

ईश्वरः —

प्रत्यक्षावधूतैर्दृष्टे त्वं कः संदेहो द्विजोत्तमाः ।

तत्र दृश्यानुगुण्येन शब्दभेदो हि दृश्यते ॥

? दूरान्नि ^{दूरे} किति विज्ञानं शब्दे स्यादन्यथा कथम् ।

यावददूरे भवेद्द्रव्यं तावदूरत्वधीष्वौ ॥

नादेषां नाप्यतो दूरे शब्द इत्यत वै मतिः ।

रूपादिवदतो धर्मो भूम्यादेः शब्द इष्यते ॥

तस्मादवसनश्रोत्रदेशौ शब्दस्य संग्रहः ।

श्रोत्रस्य वृत्तयो गत्वा गमयन्ति बहिर्ध्वनिम् ॥

अनाथा दूरविज्ञानं कथांचिन्नोपपद्यते ।

अदृष्टे च रसवांधारे दूरे ^{रस्थे} च स्ते दूरशब्दधीः ॥

न च वायुः ... शक्यान्नाथा यौ लक्ष्यतेऽपि च ।

ऋषयः —

मायादिकं समुद्दिष्य किञ्चिदेव त्वयोदितम् ॥

अतो न तेषां परमं रूपं न प्रतिभाति नः ।

विधिज्ञेयं ततः शम्भो मायादीनि निरूपय ॥

यथा न किञ्चन ज्ञानं सहन्ते जौ समुत्पत्तिः ।

शक्त्यादिभूतजातस्य कुरुते स्वेच्छया विभुः ॥

मायाद्यवनिपर्यन्ता वै रुद्राः संस्थिताः क्रमात् ।
 भुञ्जते तत्र तत्रैव भोगान्प्रमुदि^{ताः} भोः सदा ॥
 पञ्चाङ्गानं^{सं} समाश्रित्य शिवतत्त्वं व्रजन्ति ते ।
 वृत्ति^{सं}परिध्वस्तविग्रहा गूढ^{मू?}चेतनाः ॥
 अनन्ततैजसा सर्वे कृपया परितर्पित^{ताः} ॥
 द्वादशामी कपालेशा वर्तन्ते पूर्ववन्मुदा ॥
 उत्तरैऽपि च तत्कालप्राप्तं संहिधानौ यदा ।
 विहरन्त्यणवो भूयौ माया^{मायया?} कूरवृत्तयः ॥
 स्वस्वकर्मपरिपाकसुरव दुःखादिभोगिनः ।
 इति कामिकारण्ये महातन्त्रे
 विद्यापादे पञ्चदशपटलः ॥

[बौद्धः परतः]

माया वृष्ट्यादिसमये द्योतितानन्ततेजसा ।

पुंसां संपर्कसंद्ध्य^{धा} अनयेदादितः कलाम् ॥

Fol. 234

मायायाः क्षोभ्यमाणाया/विकारः प्रथमः कला ।

द्वितितैजः पयो^{यो} गा^{दि} बीजस्यो^न च्छूल^{मा} मा^{या} ॥

विद्यातत्त्वादियं विप्रा ज्ञेया ज्ञातगुणाधिका ।

प्राप्तकर्मादयस्तत्र रुद्राः क्रीडन्त्यविनिन्दिताः ॥

वामदेवो महातेजा ज्येष्ठो रुद्रो महानलः ।

कालश्चतुर्थस्तत्रोक्त[ः] कलादि^{स्त्वथ} पञ्चमः ॥

रुद्रो विकरणस्तद्वत्कलादिष्षष्ठ ईरितः ।

बलप्रमथनैनापि भूतानन्दमनः परम् ॥

मनश्चैव महातेजा उन्मना दशमः स्मृतः ।

आत्मोपमबलै रुद्रैरनेकैः परिवारितः ॥

शिवज्ञाने^{ज्ञानपराः} पराः सर्वे वसन्ति भुवनेष्वमी ।

कला तथा समुत्पन्ने^{न्ना} विद्यातत्त्वमयं^{हं} भुवे ॥

विद्यान्तरङ्गं^{र्थ} करणं पुंसां^{चने} प्रविवेक^{ने} ॥

यया जानाति विषयान्बुद्धिसंस्थान्सुखादिकान् ॥

आलिङ्गिते^{ङ्ग} इदं जतुर्जन्तुरैवाक्षपद्मतो^{तो} ।

यदन्तराति तन्मूर्ध्नि बुद्ध्यादौ व्यापृतो^{तो} भवेत् ॥

स्वाधस्तनादियं तच्चा^{द्भूत} ज्ञातगुणोत्तरा ।

नानाभोगसमृद्धानि भुवनान्यत्र सन्ति वै ॥

तेषु रुद्रा वसन्त्येते शिवज्ञानमदोत्कटाः ।

आद्यो ह्येकशिवो नाम रुद्रो भुवननायकः ॥

द्वितीयो ^{उन्नतः?} नन रुद्रस्तु तृतीयोऽजैशानामकः ।

उमाकान्तस्तु चतुर्थ ईश्वरो नाम पञ्चमः ॥

षष्ठः ^{चण्डेशः?} पञ्चस रुद्र ^(४) स्यादैकवीरस्तु सप्तमः ।

अष्टमः सर्वरुद्रस्तु नवमो ^{भू} नृवसंज्ञकः ॥

उग्रारव्यो दशमो रुद्रो भीमनामा ततः परः ।

द्वादशै ^{भू} वामदेवारव्यो रुद्रसूदशवर्द्धितः ॥

द्वादशैते महावीर्या रुद्रा भुवननायकाः ।

भुवनेषु निजारव्येषु क्रीडन्त्युत्कर्षाक्तयः ॥

कलातत्त्वात्समुद्भूतं रागतत्त्वं वदाम्यहम् ।

रागो हि पुंसां योगेषु साधनं शक्तिभेदतः ॥

यं विना न प्रवर्तते विषयेषु कथंचन ।

^{इष्टमा नीयमानो} चायायनिवमानो हि पुरुषो यच्च वर्तते ॥

? तत्रापि ^{वि?} रागहेतुत्वं हन्तुं जिहीर्षया ।

एवं स्वार्गापवर्गेषु सुरवादिषु प्रवर्तते ॥

हेतुत्वं रागतत्त्वस्य नान्यथा तु कथंचन ।

विरक्तस्यापि या वृत्तिर्दुःखहेतुर्निर्गतिप्रया ॥

? तत्त्वाप्युपायरागेण प्रवृत्तिरुपलभ्यते ।

तस्मात्सुरवे प्रवृत्तस्य निवृत्तिः ^{चिः} स्यात्सुरवादपि ॥

रागो हि करणं पुंसो बुद्धिधर्मविलक्षणः ।

भवोद्भवो महावीर्यो लोकेशो षष्ठसप्तमौ ॥

? अष्टमै भुवनेशानो रुद्रा भुवनना ^य शकाः ।

एते रुद्रा महावीर्या रागतत्त्वव्यवस्थिताः ॥

तत्रैव पौरुषे ^ध तत्त्वं द्यौःशक्ति ^{शि} संनितम् ।

वृतेन्द्रियमनीबुद्धिगर्वतन्मात्रसंवृतम् ॥

यदा प्रवर्तनाङ्गीलं निवसत्यभिषेकिकम् ।

अथ कालं प्रवक्ष्यामि मायातत्त्वसमुद्भवम् ॥

वस्तूनां कालनात्कालोद्भव^{व?} भूत भविष्यताम् ।

विशिनाहि यतः कालस्मिरं चैष्याते बुन्धुभिः ॥

पदार्थे तेन सिद्धोऽयं कालं लोकालतः - - - ॥

यदा^{श्री} क्रियाः सर्वा विधीयन्ते द्विजोत्तमाः ॥

कालेनैव फलं तासां लभन्ते परिपातकाः^{पातकाः?} ।

काले हि ज्ञायते वस्तु पुनः काले प्रवर्तते ॥

कालेऽपि क्षीयते काले न^{विनश्यति?} विनश्य च विद्यते ।

दिनमा^{सत्रस्तु?} मर्तुर्वर्ष भेदे रेव च विद्यते ॥

तत्त्वादध्वजितादेष विस्तारेण ज्ञाताधिकः^{कः} ।

विचित्रभोगयुक्तानां भुवनानां तथाज्ञय^(६) ॥

पद^{पदद्वय} भुवनाधीशः प्रथमोऽत्र प्रकीर्तितः ।

कालानलस्त्वधोभागे बलवीर्यमहोजिता ॥

चैश्वर्यान्वो महासत्त्वो^{माता कु. ६. १} मतागञ्ज महाबलः ।

तस्याधो भुवने चण्ड इनैरज्जापरो महा^बत् ॥

उज्जुष्मा भुवनेक्षानः स्थूलरुद्रः प्रतापवान् ।

याम्यो हल हलभ्रौव रुद्रो हलालस्तथा ॥

क्रौञ्चो^{श्री} दृष्टी^{दृष्टी?} कालो^{ल?} भुवननायकाः ।

कालतत्त्वात्समुत्पन्नं नियत्यारब्धं निबोधत ॥

नियामिका हि सर्वस्य चिदाचिद्वस्तुना^{नो द्वि?} यजाः ।

उपभोगः फलं कर्म नान्यत्वेन नियम्यते ॥

तैर्नैव निय^(म) श्रेष्ठान्नार्थवैचित्र्यमिष्यताम् ।
 दुःखाय नियतं वस्तु फणभृ^{द्व} वि^{द्व}श्रिकादिकम् ॥
 अन्यथा चन्दना^{दे} श्रे^{स्त} दुःखं वृश्चिवत्^{द भवेत्?} ।
 सुखं च वृश्चिकादे[ः] स्याद्यथा स्रक्चन्दनादिका^{त्} ॥
 तस्मान्नियतिरस्त्वेषा सर्वगा च रि^{नि}यामिका ।
 ऽभिः[ः] कालादिभिस्तत्त्वैर्मलेन च समावृतः ॥
 अणुः पुरुषवन्मुक्तस्तत्त्वं साम^{धाम?} व्रजन्त्यपि^{त्य?} ।
 इति कामिकारण्ये महातन्त्रे
 विद्यापादे षोडशाः पटलः ॥

[सप्तदशः पटलः]

ईश्वरः —

F10L 25a

अव्यक्तमथवा तत्त्वं^[७] मायातत्त्वसमुद्भूतम् ।
 वक्ष्यामि मुनिशार्दूल^{ला?} यत्प्रदानाभिलब्धितम्^{धा} ॥
 पुरुष^प पुरतस्योपा^{यतो} भोगार्थं यत्तो देहादि सृज्यते ।
 लोपादानं^[७] वि^[ना] कार्यं किञ्चिदप्यस्ति सुव्रताः ॥
 तस्माद्देहेन्द्रियादीनां यतो जन्म तदेव तत् ।
 मायायाः साधनै^{नां?} चास्य साधनैः^{नां?} पूर्वमीरितम् ॥
 गुणत्रयसमावस्थारूपमेतन्निबोधत ।
 अधोगतमिदं तत्त्वं^[७] तत्त्वदशागुणै^{णो} चरम् ॥
 भुवनाधीश्वरानत्र वक्ष्यामि भृणुत द्विजाः ।
 क्रोधैश्चण्डसंधाभा ज्योतिःपिङ्गलसूरभाः^{जाः?} ॥
 पञ्चा^{पञ्चा} पचान्तकै^{वीरी च} करीरौ^{शिखै दसहिता} अमी ।
 भुवनेश्च महावीरा वसन्त्यन्यक्रमर्धानि ॥
 अस्मादुभयवत्तत्त्वं गुणारण्यं द्वित्रिशक्तिमत ।
 सत्त्वं रजस्तमश्चेति गुणा^{णां} त्रयं^{त्रयः} प्रतिष्ठितं^{ता} ॥
 इदं श्रीकण्ठसाथस्य^{नाथेन} न[?] संक्षोभितं^[७] जनयेज्जगत् ।
 गुणात्मकं विचित्रं च गुणवृत्तिं निबोधत ॥
 स्थैर्यं धैर्यमितिः दाक्ष्यमार्ज^{वं?} लघुता तथा ।
 सन्तोषं^{षो} मार्जवं^{र्ज} शौचं व्याहस्ताय^{व्यवसायः?} क्षमा^{स्मृता?} जितः ॥
 सौहित्यं पटुता^{का?} क्षान्तिर्दया दानं धृणा सदा ।
 औत्सुक्यं^{औत्सुक्यं?} चैति सत्त्वस्य वृत्तयः स्युः समासतः ॥

x x x x x x x x x

मदालस्य
क्षौब्धस्य निरोधो मूढता तथा ।

तौमसो वृत्तयः प्रोक्ताः^{१७} सद्भिस्त्याज्या विशेषतः॥

तैषामन्योन्यसंयोगात् सृष्टिः सर्वा प्रवर्तते ।

यत्राधिक्यं गुणो याति तत्र तस्यैव वृत्तयः॥

Flol 254

प्रवर्तते मुनिव्याघ्र^{१८}स्तत्तत्कर्मबु रूपतः ।

गुणतत्त्वमिदं प्राप्य श्रीकण्ठः प्रकृते^{१७} पुनः॥

द्विधा विभज्य स्तं^{१९} वीर्यं वसन्त्यानन्दमेदुराः ।

..... मभिवृद्ध्यर्थमेतत्तत्त्वनिवासिनः॥

वीरभद्रादयस्तत्र बृह्मिता लोकनायकाः^{(१६६)?}

निवसन्ति सदा शम्भौ^{१७} कृपावर्धितसंमदाः॥

अन्यत्तद्गुणजे ?

अन्यन्तगुरुजो मूर्ध्नि भुवनं विद्यते शुभम् ।

न्दस्य ?

स्कन्दं च भुवनं सत्त्वं वसत्याश्चर्यसंकुलम्॥

द्विधा ?

विष्णुं च भुवनं तत्र तानि शुद्धरजौ मयम् ।

ब्रह्मणस्तदधस्तात्तु भुवनं तमसातिकम्॥

विभौस्तमसि विज्ञेयं रजसो^{२०} न्मिलितं द्विजाः ।

कृतं नास्नापरं स्थानं तमस्यैवं मनोरमम्॥

रजसा संज्ञितं किञ्चिदीषत्सत्त्वोत्थितं^{२१} हि यत् ।

अकृतं शुद्धतमसि स्थानमुक्तमथाष्टमम्॥

योगिनो योगसंपत्त्या^{२२} कृत्याद्या भुवनैश्चरः^{२३} ।

रजोगुणौ

कृतावासा ब्रह्माद्या भुवनैश्चरः^{२४} ॥

सत्त्वं सोमोऽशु^{२५} विसदमरुणस्तु रजोगुणौ^{२६} ।

तमो नीलोत्पलप्रख्यं गुणरूपमितीरितम् ।

अथ बुद्धिस्ततो जाता धर्मविष्टगुणा स्मृताः^{ता?} ।
 विषयाध्यवसायस्य कारणं भोक्तुं^{क्त?} संभवम्^{वा?} ॥
 अस्या^{वि?} स्वरूपं कथितं विस्तरात्पद्मनिर्णये ।
 अहंकारादि यत्तत्त्वं ज्ञेया द्वागुणोत्तरा^{रम्} ॥
 पैश्वाचं भुवनं तत्र राक्षसात्यं^{रव्यं?} तथापरम् ।
 अस्तेयं^{आस्ते} क्षं^{याक्षं} च गान्धर्वं^{चै} चन्द्रसौम्य^म सुरवास्पदम्^म ।
 प्राज्ञं^{प्राज्ञेयं} ब्रह्मण्यन्यद् भुवनं भूरिभोगदम् ।
 योगेश्वरा महात्मान^{वि?} स्वानोपासनवत्पराः ॥
 प्राप्नुवन्त्यमलं स्थानं बुद्धितत्त्वाच्च तद्विजाः ।
 | अहंकारमथो वक्ष्ये बुद्धितत्त्वसमुद्भवम् ॥
 सैरम्भमान^ण स्त्वात्मा वै व्यापारैस्त्रिभिरित्यतः ।
 दया^{क्रिया?} संज्ञानया ज्ञात्किं पद्मनां समवायिनी ॥
 अभिव्यक्तिं^{वि?} समायाति अहंकारस्य वृत्तिभिः ।
 इदमेव^{मतं तत्त्वं} मत्तत्त्वं यद्यात्मा^{त्मानि} विषयो भवेत् ॥
 अहंकाराभिदो^{धो}ऽन्यत्र ममकाराभिदो^{धो} व्रजेत् ।
 सत्त्वादिगुणसंयोगादयमेव^{हि यो} विद्या भवेत् ॥
 वैकारिकस्तैजसञ्च भूतादिरिति च क्रमात् ।
 भुवनेज्ञानार्थो वक्ष्ये अहंकारपदस्थितान् ॥
 त्वकलण्डं^{ध्वगलण्डं} द्विचण्डं च माकोपं मण्डले श्वरम् ।
 कलञ्जरं शङ्कुकर्णं स्थूलेश्वर जलेश्वरम् ॥
 स्थूलेश्वरा^{स्थूलेश्वरा}ष्ट^{वि} स्थानूनामष्टकमिदं पूर्वादिज्ञान्तसंस्थितम् ।
 स्फटिकोत्पलसंकाशां ताभिर्देदीप्यते सदा ॥

पद्मपत्रनिभाकारस्यन्निरुवक्षोऽत्र कीर्तितः।
दीपं श्रीकण्ठनाथस्य भोगस्थानं महात्मनः॥
इति श्रीकामिकारण्ये महातन्त्रे
विद्यापादे सप्तदशः परलः॥

[अष्टादशः पटलः]

ईश्वरः —

व्योमतत्त्वमथो वक्ष्ये शब्दतन्मात्रसंभवम् ।
 सुसूक्ष्मं विमलं व्यापि वायोर्दशगुणोत्तरम् ॥
 निदानं सर्ववर्णानां भूतानामवका^शदम् ॥
 प्रातिश्रुत्या ह्यनुमितं नानाभुवनसंज्ञयम् ॥
 वस्त्रापदं रुद्रकीटि अपि^{वि}मुक्तं^{वि} महालयम् ।
 गोकर्णं भद्रकर्णं च सुवर्णक्षं च स्थाणुकम् ॥
 पवित्रनाम्ना कथितं भुवनाष्टकमाञ्जितम् ।
 तप्तकाञ्च^नमसंकाशं भासते व्योममण्डले ॥
 वायुतत्त्वं समुद्युतं स्पर्शतन्मात्रसंभवम् ।
 वह्निर्दशगुणं भूम्ना शब्दस्पर्शगुणं चतु^रम् ॥
 आवा^वहप्रबलादीनां^{दीनां} स्तावन्नामैक^{तावतामैक} कारणम् ।
 अतः शरीरे सर्वेषां प्राणाद्याकारतः स्थितम् ॥
 सर्वाकारविकाराणां निमित्तं^{वि} परिणामिनाम् ।
 वायुतत्त्वस्थितं^{वि} विक्तं^{वि} भुवनानामथाष्टकम् ॥
 गयास्थानं^{कु} गुरुक्षेत्रं^{नखलं} खलं^{नाखलं ?} वाथ^{खलं} तथा ।
 वि^मलं चाट्टहासं च माहेन्द्रं भीममेव च ॥
 प्रातिमुह्याभि^धथै ह्येतद्वायोरावरणे स्थितम् ।
 वायोर्वह्निः समुत्पन्नी रूपतन्मात्रसंभवः ॥
 उपैतं^{तः} शब्दस्पर्शाभ्यां रूपेण च मरुत्सरवः ।
 अम्भस्तत्त्वाद्दशगुणमस्यावरणमीरितम् ॥

ऊर्ध्वज्वलनरूपोऽयमुष्मणो मास्वराकृतिः ।
 पचनः सर्वभूतानां तपनश्च विज्ञोचतः ॥
 प्राणिनामुदरावासो वैश्वानरसमाह्वयः ।
 भुक्तं पचति चाहारं प्राणोपेतञ्चतुर्विधम् ॥
 विद्युत्सूर्यादिभेदेन जगद्भासयतेऽरिविलम् ।
 जातवेदा अपां योनिर्देवानां मुरण्यमाननम् ॥
 जाज्वल्यमानो पतिते ज्वालाभिर्जातवेदसि ।
 भुवनानि च सन्त्यत्र तैजसाग्नि समन्ततः ॥
 हरिश्मद्भस्य ह्रीलश्च जप्येष्टामृतिकैश्चरैः ।
 महाकालं च मध्यं च केदारं भैरवं तथा ॥
 वसन्त्येषु महारुद्रा श्रीकण्ठाज्ञानुवर्तिनः ।
 बलैश्वर्यमदोपेतै रुद्रैरष्टभिरावृताः ॥
 अतिगुह्यादिभिस्तेषां हेमाम्भं भुवनाष्टकम् ।
 अनेकभोगसंपन्नो राजते जातवेदसि ॥
 ततः समुद्रमुदन्तत्त्वं तत्त्वं विदांवरः ।
 रूपं तस्मात्प्रसंभूतं भूतं भूतेश्वराज्ञया ॥
 शब्दश्च रूपं च रसं चेति चतुष्टयम् ।
 अन्तस्तत्त्वं विजृम्भन्ते सुन्दमानस्वधर्मिणीः ॥
 जीवसंजीवनं ह्येतज्जीवनद्रूपलक्षणम् ।
 पृथिवीतत्त्वतो भूमना जलं दशागुणोत्तरम् ॥
 अधानं मधुरादीनां सासिरात्मकम् ।
 येन ह्यपां तत्त्वं वसन्त्यासमनोरथाः ।
 रुद्रा रौद्रबलोपेताः पवित्रे भुवनाष्टके ॥

क्रमेण तेषां नामानि ^{भुवनानां} भवनां निबोधत ।

अमरेषां प्रभासं च भैमिषां पुष्करं तथा ॥

अवशां च पिण्डीषां भारमुत्तं च लम् ।

पातानि गृह्यसंज्ञानि निजं सन्ति जलावृतौ ॥

भुवनान्यत्र भव्यानि भवा^{ज्ज्ञा}तानि तानि हि ।

जल^{तत्त्वात्} तत्रान^{धो} जातं पार्थिवं तत्त्वमद्भुतम् ॥

विकारी यस्य विपुलं भाति ब्रह्माण्डमण्डलम् ।

भूकटाहा विधामूलै श्रीकण्ठ^{धि?} भुवनावथ^{धि?} ॥

अग्रे यस्य महीकार्यं ब्रह्माण्डमिति कीर्तितम् ।

ब्रह्माण्डाधाररुद्रान्तं मूलै कालानल्लावधि ॥

ब्रह्माण्डं परिण^{ना}ह्येन ना^{ना} भुवनमण्डितम् ।

^{मही?} मह^{मही?} मण्डलमारब्धात् मुच्छ्रयात् कोटियोजनम् ॥

कालाग्निरुद्रं भुवनादुपरिषाञ्च वर्तते ।

तदधः काळरुद्राख्यो रुद्रो रौद्राकृतिर्महान् ॥

दिगी^{ज्ञा}ना^{धो?} वतो रुद्रैस्तद्दासा बुधानन्वितैः ।

कोटियोजनमानं तु कालाग्नेर्भासुरं महत् ॥

कालाग्निं कालं निष्क्रान्तज्वालां त्रैलोक्यदीपनां ॥

दशकोटि समुच्छ्रया विलसन्ति दिशो दश ॥

सहस्रद्वयविस्तीर्णं तस्य सिंहासनं स्मृतम् ।

^{बाण बाणासनापेतः} बाणाबाणाजोपेतः खेटरवङ्गोल्लसत्करः ॥

चतुर्बाहुस्त्रिणेत्रोऽयं स्थिरषट्कोणविष्टः ॥

तलजालासनं तप्तद्रवत्काञ्चनभूमिकम् ॥

चतुस्सहस्रसंख्यानं तस्य चोद्भूतम् ।

तदूर्ध्वं नरकस्थानं या^{ना} नैकाविकेतनम् ॥

५।कं पातकिनामैकं रौरवादि विभैदुतः ।

चतुस्सहस्र संख्याता नरकाः प्रविभागाः ॥

द्वात्रिंशन्निरयं मुख्यस्तैषु तत्रापि च त्रयः ।

उपर्युपरि संस्थाना निरयास्त्रिप्रधानतः ॥

रौरवं प्रथमं प्रोक्तं महारौरवमेव च ।

सन्तापनं पद्मसंज्ञं शूलौघं च महा^{ध्वजः} ^{६३}द्वकम् ॥

श्रीमुख्यं क्षुरधारण्यमसिधारं सुकम्बलम् ।

सूचीमुखं कृष्णसूत्रं वभैरवं रौरवादिकम् ॥

कुम्भीपाकं प्रधानांश्च नरकांस्तान्निबोधत ।

कुम्भीपाकं स्वरश्चानौ अङ्गारनिचयस्त्रयः ॥

दंतुण्डं हृतेष्टौदं त्रपुचं तप्तवाल्मुकम् ।

अण्डभङ्गं तप्तलेपमसृक्पूयोदापादकौ ॥

अथो अवीचिराद्यः स्यान्निरु^{च्यवा ?} ^{६४}ध्यासस्ततः परः ।

क्षिपि वै वैनती अश्वः पूतिमांसानुभक्षकः ।

पर्वतः कृमिनिचयो जातु षड्ङ्गश्चिलोहकम् ॥

अवीचिर्नायिका ह्येतै नरकास्त्रि^{स्त्रि ?} प्रधानतः ।

अवीचिः कृमिसंपूर्णः कुम्भीपाकश्च दाहकृतः ॥

विट्पूर्णा रौरवः प्रोक्तो नरकप्रभवो मताः ।

प्रातेषां च त्रयाणां तु सप्त सप्तावृत्तैस्तथा ॥

त्रिंशदेकोन नरकाः आवृतास्त्रिभिस्त्रिभिः ।

अभिरण्याता नरकास्त्वेवं चत्वारिंशच्छ्रुताधिकाः ॥

तैषु च ब्रह्मास्तेयधी^{६५} सुरपो गुरुदारणः ।

पितृमातृगुरो गीत देवद्रव्यापहारकः ।

No. 28a

नास्तिरो^{को} निष्ठुरक्रूरः पिशुनो हिंसकस्तथा ॥

दत्तापहारी कृतभि^{क्षि}वद्वास्त्रविदूषकाः ।

अन्योऽपि पापिनः सर्वे^{भुज्जते} भुज्जन्ते जीववेदनाः ॥

नरकाणामथैकैक^{म्} च्छ्रायो नवतिर्नव ।

अन्तरं लक्षमात्रं तु शतलक्षमथोच्यते ॥

नरकाणां च सर्वेषामुच्छ्रायं तु त्रिकोटियुक् ।

शतलक्षसमायुक्तमुपर्युपरि संस्थितम् ॥

नरकाणामुपर्येषां विंशत्याहस्रमन्तरम् ॥

कुलमाण्डो नरकाधीशः शासयत्सर्वपापिनः ।

सहस्रयोजनायामौ वपुषा दीप्ततैजसा ॥

नवत्या^{नव?} रुवभि^{नव?}श्चापि योजनैरान्वित^{नै?} द्विजाः ।

महातलं च सुतलं रसातलमतः परम् ॥

गमस्ति तलमारव्यातं शार्करं तलमैव च ।

--- मारव्यातमुपर्युपरि संस्थितम् ॥

देवदानवदैत्येन्द्रराक्षसाष्टसस्तथा ।

वसन्ति मुदितात्मानः सप्तपातालभूमिषु ॥

तदूर्ध्वं हाटकपुरे हाटकारव्यौ महेश्वरः ।

तत्पुरस्यापि विस्ता^{रः} कौटियोजनविस्मृतः ॥

तस्योच्छ्राया^{यां} समुद्दिष्टौ नवभिर्लक्षयोजनैः ।

इति कामिकारव्ये महातन्त्रे

विद्यापादे अष्टादशपटलः ॥ (७७)

(शिवो न निःशः पटलः)

ईश्वरः —

भू^{स्यो?} कटाहसमुच्छ्रायात् पञ्चाङ्गात्कोटि विस्तृतम् ।
 तस्योपरि समुद्दिष्टो भूलोकं^{कः} कथ्यतेऽधुना ॥
 समुद्रैः सप्तभिर्वीतो द्वीपैरपि च सप्तभिः ।
 नानाजनपदाकीर्णो नानाजनसमाश्रयः ॥
 अनेककर्मभोगाढ्यो नैकाचारनैकेतनः^{वि} ।
 विचित्रविपुलाभोगो नानानदनदीनगैः ॥
 मध्ये भूमण्डलस्यास्य मेरुशिखरिणां वरः ॥
 स्वर्णरूपोऽतिविस्तीर्णो संकुचन्मूलमण्डलम् ।
 ज्वलक्ष्मा विस्तारस्तदूर्ध्वे कणिकाकृतिः ॥
 भूमेरधः प्रविष्टस्तु सहस्राणि चतुर्दश ।
 दृश्योऽशीतिसहस्रेण मेरोरुपति संस्थितः^{रि} ॥
 तस्याग्रे योजने दिव्या चतुर्दशभिरन्विता[?] ॥
 सभा सकलभोसंभूतेर्लोकसूते^{र्म} महात्मनः ॥
 नाम्नामरावती प्रोक्ता सिद्धसाध्यार्धिसंकुला ।
 ज्योतिष्कं^{कं} नाम शिखरै^{रं} सकलभास्वरं^{रम्} ॥
 अस्ति श्रीकण्ठनाथस्य विंशत्साहस्रसंमिता^{तम्} ।
 यत्र रत्नमये हर्म्ये स्फुरन्माणिक्यतोरणे ॥
 श्रीकण्ठो गिरिजाकण्ठसंश्लेषोत्कण्ठितान्तरम् ।
 आस्तो समस्तैर्विहरन्मरो रुद्रगणैः सह ॥
 ब्रह्मविष्णुवौ ऽव भूलोकानुजिघृक्षवः ।
 मेरोरमरवस्यस्ते शिखरे^{स्त्वे} वसन्ति हि ॥

ब्रह्मविष्णुमहेशानभुवनानां समन्ततः ।

अष्टानां लोकपालानां भुवनानि चकासति ॥

पुरस्तात्पुरुहूतस्य पुरी नाम्नामरावती ।

अमरैरारिविलैर्जुष्टै^{हु} विशिष्टाः सकलैश्शुरैः ॥

तैजोवती महातेजा नगरी जातवेदसः ।

जातरूपमयी भाति वह्निर्दिव्याति भावने^{पात्राणां ?} ॥

दक्षिणस्यामथाज्ञाया कृतान्तस्य महात्मनः ।

पुरी संयामिनी नाम मैरौरुपरि वर्तते ॥

मैत्रेत्यां दिशि पुरीं कृष्टा^{ष्ठा} स्या^{दि} राक्षसैश्शितुः ।

? अस्तौ वीर्यमदौ विपुलः स च ॥

पवनः पश्चिमद्वीपशेखरः शिखरे त्यनः ।

सुपाङ्ग्वपर्वततटे वरो विटपिनां वरः ॥

बाधि^{नी}द्रुमसमौ मध्ये वर्तते वर्तुलच्छदः ।

वनं चित्ररथं चित्रैः सुमनःफलपल्लवैः ॥

मन्दगन्धवहापीतं^{वी ?} वर्तते मन्दराचले ।

आनन्दनं सुरादीनां नन्दनं गन्धमादने ॥

मदयन्मत्तगन्धर्वैर्मृदाति^{मै} मन्दरस्थितम् ।

विभ्राजते वनं ताम्ना वैभ्राजं विपुलाचले ॥

सुमनोमधुसन्न^(धु) मधुलिदपरलाकुलम् ।

सुपाङ्ग्वभूभृतः पाङ्ग्वे वर्तते विपुलं वनम् ॥

कुबेरपुरकान्तानां^{वल्लकी वादना ?} ललकी वनरूपदम् ।

अरुणोत्पलसंकीर्ण^{सरुणेत्याभिधं} मरुणोद्यभिधं सरः ॥

तिष्ठति स्वच्छसलिलं मन्दरे चारुकन्दरे ।
 तरङ्गमालाविहरन्मराळकुलमण्डितम् ॥
 मनसौल्लासनं भाति मानसं गन्धमादने ।
 विपुलाद्रैस्तटे रम्ये तटाकं विपुलोदकम् ॥
 उद्यानौद्यो^{द्यौः} दितप्राप्तं कान्तनाम्ना मनोहरम् ।
 पार्श्वे सुपार्श्वे^{श्वोः} शीतस्य रसत्युत्पलसंकुलम् ॥
 मध्ये संहिता^{संहिता} भूमि रौ^{मी} रूपेण मेरुणा ।
 लवणाम्बुधि संवीतजम्बूद्वीप उदाहृतः ॥
 लक्षयोजनविस्तारो मेरुमण्डितमध्यमम् ॥
 लक्षयोजनमानेन क्षीरोद्वीप^{क्षीरोद्वीप} पलक्षितः ॥
 ततो द्विगुणविस्तारः शाकद्वीपे^{पो} बहिःस्थितः ॥
 इक्ष्वाकसमुद्रेण तावतैव समावृतः ॥
 ततो द्विगुणमानेन कुशाद्वीपः प्रकीर्तितः ।
 सुरोदेन^{रो} समुद्रेण तावता पारितः स्थितः ॥
 द्विगुणं च कुशाद्वीपात्क्रौञ्चद्वीपो बहिःस्थितः ॥
 तावत्सर्पिस्समुद्राभ्यस्तिस्रस्तपर्यन्तमण्डलः ।
 द्वीपोऽन्यः शालमलौ नाम द्विगुणं^{पाः} क्रौञ्चनामतः^{मानतः ?} ॥
 तावत्प्रमाणदध्यब्धिसंयुक्तप्रान्तभूतलः ।
 द्वीपयज्ञोभिदोनाह्ये^{क्षीपो यज्ञाभिदोना हि} ततो द्विगुणविग्रहः ॥
 क्षीराब्धेजलकल्लोलमा^{ल्लानां} कूलत^{क्षी} स्थितः ।
 ततः पुष्करनामास्ति ततो द्विगुणविस्तरः ॥
 तावत्प्रमाणस्वादूदसंवृतः पारितो ह्यसौ ।
 मेरोः स्वादूदपर्यन्तं प्र^{माणं ?} पञ्चकोटयः ॥

Fol. 29.1

सप्तलक्षसमोपैतः^{ता} योजनानां च संख्यया ।
 सप्तद्वीपाधिप^{रा?} प्रोक्तो मनुः स्वायम्भुवः पुरो ॥
 प्रियाव्रतस्तस्य पु^{त्रो} पान सप्त पृथुपालयत् ।
 तस्य पुत्रा दशोद्भूता अद्भुतक्षात्रशालिनः ॥
 त्रयोऽत्र विरतास्सप्त सप्तद्वीपो^{पा} नपालयत् ।
 जम्बूद्वीपप्रतिस्तत्र प्रियव्रतसुतोऽग्निधृत् ॥
 नवाना^{नी} नितज^{निज} (पुत्रा ज) पुत्राणां जम्बूद्वीपं विभक्तवान् ।
 अनादिप्रथमः पुत्रः स्थितः किंपुरुषो हरिः ॥
 ? तनाया ... त भद्रास्त केतुमालाञ्च पुष्पकम् ।
 हिरण्मयः पुरुषश्चेति नवखण्डाधिपाः स्मृताः ॥
 त्रयः खण्डा उदग्देशे त्रयः खण्डाश्च दक्षिणे ।
 त्रयः पूर्वोऽपरो मध्यो न^{नगेशा} रवेशं भूभृदन्तराः ॥
 हिमाद्रिर्हमकूटोऽद्रिर्निषधश्चेति दक्षिणे ।
 नीलश्वेतत्रिशू^{द्रा} मेरोरुत्तरवर्तिनः ॥
 पूर्वापरसमुद्रान्ता गिरयो दक्षिणोत्तरा^{रा?} ॥
 पूर्वापरौ गिरौ मेरौ माल्यवान्गन्धमादनौ ॥
 हिमवद्वक्षिणौ भार्गो त्रिशू^{स्त्रे?} द्रुस्तोत्तरे कुरुः ।
 पातिस्तस्य यनः पापा नवसाहस्रानामिभिः ॥
 कल्पद्रुमफला^{हा} क्षारा देशे हेममये जनाः ।
 त्रयोदशसहस्रायुर्जीविनो निवसन्ति हि ॥
 चित्रावृत्य प्रसाविता श्यामकर्मग^{तत्समा?} तत्तमाः ।
 सूर्य^{सू?} कान्ते महोद्युयश्चन्द्रकान्तः सुलोचनः ॥
 राजनाम्नैव ते ख्याताः कुरवो मुनिपुङ्गवाः ।
 तत्प्रान्तलवणाम्भोधौ द्वीपौ चन्द्र^{कि?} भद्रकौ ॥

तत्र स्थस्य युः
तत्र तस्वस्य जनस्यायुः सहस्राब्दप्रमाणकम् ।
देशं हिरण्यमयं पा... इदं ॥ श्वेतमध्यमम् ॥

नवसाहस्रविस्तारस्तन्नाम्ना प्रथितं महत् ।

तत्रस्थान्द्रधव वैष्णवैः साहस्रजीविनः ॥

FoL 30a

वकुलस्य फलाहारा जनाः क्रीडन्ति निर्वृताः ।

श्वेतनीलाद्रिमध्ये तु वर्षे रम्यकरक्षिते ॥

नवसाहस्रमानेन विस्तृतं पूर्वपश्चिमे ।

वटद्रुमफलाहारा नीलोत्पलदलप्रभाः ॥

द्वादशाब्दसहस्राणि तत्र जीवन्ति वासिनः ।

समन्तान्मैरुशीलस्य वर्षे रव्यातमिळावृताः ॥

पूर्ववद्विस्तृतं मैरुभासा भासितनूतनम् ।

जम्बूफलरसाहारजरारोगविर्वर्जिताः ॥

त्रयोदशसहस्राब्दजीविनस्तद्भवा जनाः ।

क्षीराब्धेः पुरतो वर्षं गन्धमादनपश्चिमम् ॥

नाथं नाम्ना समारव्यातं कैतुमालेन पालितम् ।

तत्रत्याः पनसाहाराः श्यामाः श्लोकविवर्जिताः ॥

जना निरामयाः सर्वे जीवन्त्ययुतवत्सरम् ।

कैतुमालादि यत्प्रोक्तं दीर्घविस्तारमस्य तु ॥

दक्षिणे निषधस्याद्रैर्मकुटस्य चोत्तरे ।

हरिवर्षाभिधौ देशो नवसाहस्रयोजनम् ॥

इक्षुरवण्डरसाहारास्ताराभास्तत्र वासिनः ।

द्वादशाब्दसहस्राणि जीवन्ति सुरवनिर्भराः ॥

उदग्देशस्तुषाराद्रैरुत्तरे लवणोदधेः ।

प्रियं व्रततनूजेन पालितोऽनादिना पुरा ॥

ऋषभस्तस्य तनयस्तत्सूनु भरतौ भवैत् ॥

तन्नाम्ना प्रथितं वर्षं भारतं कर्मणास्पदम् ।

चापाकारं समुद्रान्तं नवसाहस्रयोजनम् ॥

जना रोगगयोपेता नराश्चैषा समाकुल^{ला?}ः ।

महदुःखसमोपेताः क्षुद्रधान्यमन्नभोजनम् ॥

श्राक^{ता}ब्दजीविनः प्रायश्चित्तयुगवशानुगाः ।

इदं भारतवर्षं च नावसाहस्रमन्तरे ॥

इन्द्रः कशेरुन्तागस्यास्ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ।

सौम्यगन्धर्ववरुणाः कुमारतात्मजाः ॥

तैरेव फलितत्वेन तत्तन्नामकमीरितम् ।

सागरान्तरितं यावत्स्थलं पञ्चशतं स्मृतम् ॥

आद्या कुमारिका द्वीपा स्तैः द्वीपाः प्रकीर्तिताः ।

चतुर्वेदचतुर्वर्णचतुराश्रममाण्डितम् ॥

गङ्गाद्यालिङ्गितं ^{न काश्मि}काश्मिकुरुक्षेत्रादिचिह्नितम् ॥

? भूषावं भूतं भूतयात्रियाम कौमरनामकम् ।

सोमभागे हिमवतः कैलासः सोमसंनिभः ।

सौमस्य सौमपूर्वस्य सौम्यं शृङ्गे निकेतनम् ॥

राज राजते शैले ^{राजसरा}राजा सरवा हरः ।

विहरन्हरिणीनेत्र्याचर्णया स्वर्णवर्णया ॥

निस्सृतास्तस्य मुरवतः सिद्धान्ताः सकला अपि ।

श्राक? अग द्वीपादिषड् द्वीपाः समुद्रेषु व्यवस्थिताः ॥

महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमान् पारियात्रकः ।
 रुक्षो विन्ध्यैत्र ? समैते भारते कुलपर्वताः ॥
 रत्नलङ्का रसालङ्का लङ्का तं कामहा द्विषम् ।
 राक्षिता राक्षसैः शिष्टमलयाचलमैरवला ॥
 मलयोदधिमध्ये तु दुन्दुभिर्ऋषभो गिरिः ।
 नैरकाञ्चक्रवाकारव्यो मध्यस्थो बाडवामुरवः ॥
 सोमकेतस्तु वाराहनन्दनः पद्मिमास्पदे ।
 द्रोणः कङ्कस्तथा चन्द्रज्योत्तरे तु व्यवस्थितः ॥
 जम्बूद्वीपं समारव्यातं लवणोदधिमण्डितम् ।
 शाकद्वीपादधस्तत्वेवं खण्डभेदैः समन्वितम् ॥
 नानाकुलचलोपैताः पालिता मनुवंशजैः ।
 पुष्करारव्ये महाद्वीपे खण्डद्वितयमण्डिते ॥
 मानसो नरनामास्ति मलयात्मशिलोच्चयः ।
 भ्रमत्यस्मिन् सहस्रं पथस्वारुणसारथे ॥
 स्वादुदमैरुपर्यन्तौ विस्तारः पञ्चकोटयः ।
 लक्षं सप्ताधिकोपेतं योजनैः परिकीर्तितम् ॥
 ततो हेममयी भूमिर्विस्तृता दशकोटिभिः ।
 लोकालोकचलस्तत्र वर्तते वर्तुकाकृतिः ॥
 सहस्रयोजनानाह उद्धृतो लक्षयोजनम् ।
 लोकपाला वसन्त्यत्र सिद्धामरनिषेविताः ॥
 दन्तरालं पांवायं भास्वान्विप्रा प्रकाशते ।
 तद्वद्विह्वलैर्नासौ बहिस्तु तमसा वृताः ॥

आलोकलोकाभावाभ्यां लोकालोक^{६३} स ईरितः ।
 गर्भोदधिस्ततो बाह्ये तमावृत्य प्रतिष्ठति ॥
 तद्वहिः कोटिविस्तारं पाथसौ^{६४} वरुणं स्थितम् ।
 धनं ब्रह्मकटाहस्य कोटिविस्तारसंयुतम् ॥
 मेरोस्तु परितः पृथिवी पञ्चाद्वात्कोटियोजना ।
 लोकपाला वसन्त्यत्र सिद्धामरनिषेवित^{६५}ः ॥
 तदन्तराक् ऽवायं भास्वान्विप्रा^{६६} प्रकाशते ।
 तद्वह्निनैव तेनासौ बहिस्तु तमसा वृत्तः^{६७} ॥
 आलोकलोकाभावाभ्यां लोकालोक^{६८} स ईरितः ।
 गर्भोदधिस्ततो बाह्ये तमावृत्य प्रतिष्ठति ॥
 तद्वहिः कोटिविस्तारं पाथसौ^{६९} वरुणं स्थितम् ।
 धनं ब्रह्मकटाहस्य कोटिविस्तारसंयुतम् ॥
 मेरोस्तु परितः पृथिवी पञ्चाद्वात्कोटियोजना ।
 लोकपाला वसन्त्यत्र सिद्धामरनिषेवित^{७०}ः ॥
 तदन्तरालावायं प्रास्वान्विप्राः प्रकाशते ।
 तद्वह्निनैव तेनासौ बहिस्तु तमसा वृत्तः^{७१} ॥
 ब्रह्माण्डोदरमानै तु कोट्यो योजनसंमिता^{७२} ।
 भुलोकमिति वा प्रोक्तं भुवर्लोकै र^{७३}ह प्रभुः ॥
 लक्षयोजन . . . तास्मिन्द्वादशाभास्कराः ।
 वसवोऽष्टौ तथा रुद्रा अश्विनैरस्यौ शिवाज्ञया ॥
 ततो लक्षप्रमाणेन लोक^{७४}ान्द्रमसः स्मृतः ।
 तस्मादप्यूर्ध्वतो लक्ष^{७५}मानं नक्षत्रमण्डलम् ॥

Fol 31b

लक्षद्वयादुपयस्ति बुधः सोमसुतः प्रभुः ।
 एवं इक्र सुराचार्यरविजानां त्रिलक्षण^{क?}म् ॥
 उपर्युपरि -- स्थानलक्षाः सप्त ऋषय[ः] स्थित^{ता}ः ।
 अत्रिर्वसिष्ठौ नाम्नैषां पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥
 भृगवङ्गिरो मरीचिश्च लक्षादूर्ध्वं ध्रुवः स्थितः ।
 स्वर्गलोको^{को} भवेद्रीवमन्तरा चन्द्रलौकिकम् ॥
 अद्रिकोटियोजनितं महा^{हलो}ल्लोकस्ततः परम् ॥
 धातृप्रजेशप्रमुरवा वसन्ति ब्रह्ममूर्तयः ॥
 सनकाद्या महल्लोके^{जनो लोक} जनल्लोकस्ततो भवेत् ॥
 पञ्चाशल्लक्षमात्रं^{त्रस्तु} स्तु वि... नासाधिश्रितः ॥
 संकर्षणश्च प्रद्युम्नो वासुदेवोऽनिरुद्धकः ॥
 मत्स्यकूर्मो वराहश्च नारसिंहोऽथ वामनः ॥
 रामो रामश्च रामश्च कृष्णः कर्कीति सत्यमीश ॥
 पूर्वादिदिक्षु दशसु तथान्ये गरुडादयः ॥
 अस्ति लक्षप्रमाणेन रोलोकमभवे द्विज^{जा}ः ॥
 विद्याविद्येब्रह्मैः सार्धमनन्तेशो न्यवस्थितः ॥
 अनन्तः सूक्ष्मकञ्जैव एकनेत्रश्चिबोत्तमो ॥
 एकरोद्रस्त्रिमूर्तिश्च श्रीकण्ठश्च शिखाण्डिनः ॥
 निवसन्ति तपोलोके सत्यलोकं निबोधत ॥
 सत्यलोकप्रमाणं तु कोटिद्वादशयोजनम् ॥
 रुद्राः सहस्रसंख्याश्च अयुतानि च ताम् ।?
 अनेक... मृतात्मकाः ॥
 तदूर्ध्वं ब्रह्मणो लोके कीटित्रितयसंयुतः ।
 वैदशास्त्रैर्मूर्तिमद्भिः सदास्ते तत्र पद्मभूः ॥

Fol. 32a

चतुष्कौटिप्रमाणेन तदूर्ध्वं भुवनं हरैः ।

त्रिलोकीपालनोद्युक्तौ यत्रास्ते कैकभागतः ॥

तदुपर्युज्ज्वलो लोक[ः] पञ्चकौटिप्रमाणतः ।

ब्रह्माण्डपालनायो^{याधः}त् संस्थिताञ्च त्रिमूर्तयः ।

कौटिमानकटाहस्य पञ्चाशत्कौटिविस्तृतः ।

शतकौटिप्रमाणेन ब्रह्माण्डमिति कीर्तितम् ॥

ब्रह्माण्डधारका रुद्राः शतसंख्याः प्रकीर्तिताः ।

एकैक^{त्रिदशा}त्रिदशैवेते दशदिक्षु व्यवस्थिताः ॥

कपालीजौ ह्यजौ बुद्धौ वज्रभेदः प्रमर्दनः ।

मनातिरन्ध्रयः श्वास्ता पिनाकी त्रिदशाधिपः ॥

इन्द्रस्य बलमाक्रम्य प्रभु^{क्ति}शक्तिसमन्वितः ॥

क्षर्यातको महातेजा रुद्रो भस्मान्तकस्तथा ॥

बभ्रुश्च ज्वलनश्चैव परश्चैव महाद्युतिः ।

पिङ्गवः खादकोऽन्योऽपि हुताशामग्निरुकाः ॥

ज्ञाते वह्निदिशां रुद्रा ब्रह्माण्डधारिणः ।

नियोक्ता चैव संयोक्ता धर्मपती अमी ॥

एकरुद्रा स्वधाकर्ता विधाता धातृसंज्ञकः ।

रुद्र^{द्रो}मृत्युपरो धातु यमदिग्वर्तिनो दश ॥

यमस्य बलमाक्रम्य वर्तन्ते^{चा} चण्डधारकाः ।

? श्वेतं च हयभद्रश्च

वैरी च रुहितो धूम्रो विरूपाक्षस्तुरीयकः ।

अर्धशेषी^{योरुतादा} तदा रुद्रो भयान्तकसमाह्वयः ॥

क्रूरदृगच निहन्ता च मारणाञ्चैति कीर्तितः ।

भैकतो दमनः प्रोक्तो रुद्रा दश महाबलः ॥

रक्षोऽधिपति पूजिताः ?
 निर्ऋते बलमाक्रम्य रक्षो भिरिति पूजितः ।
 ब्रह्माण्डधारका ह्येतै रुद्रा रौद्रा पराक्रमाः ॥
 भीषणौ ^(बड) बा ^(व) क्रौ ^{दीर्घ गुणो} दिग्भुज जलान्तकः ।
 श्वेतश्च जयभद्रश्च पाशाहस्ता महाबलः ^(६३) ॥
 ... श्चातिबलश्चैव दर्शयते इष्य ...
 वारुणं बलमाक्रम्य वरुणैनाभिपूजिताः ॥
 ब्रह्माण्डं तद्विशाभागे धारयन्ति धृत ...
 ... रुद्रस्तथा पञ्चाक्षिरवाह्वयः ॥
 पञ्चान्तको महावीर्यो अति सूक्ष्म ^(६४) क्षयान्तकः ।
 लघुश्च वायुवे/गश्च शीघ्रो वायव्य ऽवच ॥
 दर्शयते मारुतो माशा ^{मासी वाञ्छ} नासिताश्च महौजसः ।
 रुद्रा भद्रबलास्तत्र ब्रह्माण्डं मण्डयन्त्यमी ॥
 कामरूपी प्रसीदश्च लक्ष्मीवाञ्छ प्रचण्डधृत ।
 सौम्यदेहोऽपरोऽन्यो वा रूपवाञ्छ महाबलः ॥
 निधीशो ^{रत्न} रत्नधारी च जटामकुटधृक् तदा ^{था} ।
 कौबेरिककुम्भं ^{भि} प्रोक्ताः कुबेरबलनायकाः ॥
 कुबेर ^{न्दि} वह्निता नित्यं रुद्रा ब्रह्माण्डधारकाः ।
 सुखदुःखकरो रुद्रः सर्वविद्याविधायकः ॥
 बालप्रियो भूतबल ^{लुः} पञ्चमः पिङ्गकाह्वयः ।
 षष्ठो मातृवृत्तो रुद्रो ^{द्रः} सप्तमो वेदपारगः ॥
 सर्वज्ञो ज्ञानभुक् प्रोक्तोऽपरो विद्याधिपः स्मृतः ।
 ईशान ^{नीं} दिशमाक्रम्ये ... ज्ञानधरं नरम् ॥

ईशानपूजिता रुद्रा धृतब्रह्माण्डमण्डलाः ।

दशैते ^{त्रिदशा धीरा} त्रिदशाराध्यी क्रीडन्त्यद्भुतविक्रमाः ॥

विचक्षणौ ^{शिः ?} विलिखौडन्यौ तृतीयस्तु नम्रो मतः ।

संहारञ्च विहारञ्च गुणाध्यक्षः सुरार्चितः ॥

(२९६)

— १ —